

Ref

FAMILJE PENSION

=== SAMMANFATTNING ===

BETÄNKANDE AV PENSIONS KOMMITTÉN
S III

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Ref

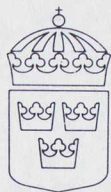
FAMILJE PENSION

===== SAMMANFATTNING =====

BETÄNKANDE AV PENSIONS KOMMITTÉN

SOU

1981:62

Statens offentliga utredningar
SOU 1981:62
Socialdepartementet

Familjepension

Sammanfattning av SOU 1981:61

Betänkande av pensionskommittén
Stockholm 1981

Omslag Jan Bohman
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-06465-0
ISSN 0375-250X

Minab, Surte 1981

Förord

I denna sammanfattning av pensionskommitténs slutbetänkande (SOU 1981:61) Familjepension har huvudvikten lagts vid kommitténs allmänna överväganden och vid de konkreta förslagen. Bakgrundsmaterial har inte redovisats, och de närmare motiveringarna för de skilda förslagen har kunnat tas med i endast begränsad utsträckning. Författningsförslagen och specialmotiveringen till dessa har inte alls berörts. För en fullständig redovisning hänvisas därför till betänkandetexten.

Kommittén har under arbetet med slutbetänkandet bestått av följande ledamöter: f. d. presidenten i försäkringsöverdomstolen Liss Granqvist, ordförande, f. d. riksdagsledamöterna Alvar Andersson och Britta Bergström, departementsrådet Gustav Jönsson, riksdagsledamöterna Göran Karlsson och Ivar Nordberg samt f. d. riksdagsledamoten Carl Göran Regnéll.

Som experter har medverkat försäkringsrättsrådet Leif Alkman, försäkringsdomaren Kenneth Bratthall (t. o. m. den 31 december 1980), generaldirektören Lennart Nilsson (t. o. m. den 31 oktober 1980), sekreteraren hos Landsorganisationen i Sverige Gustav Persson, avdelningsdirektören Carl-Göran Sjögren (fr. o. m. den 1 januari 1981), bitr. direktören i Svenska arbetsgivareföreningen Inge Svensson, försäkringsrättsrådet och chefen för försäkringsrätten för Södra Sverige Börje Wilhelmsson samt ombudsmannen i Tjänstemännens centralorganisations statstjänstemannasektion Margot Ödman.

Sekreterare åt kommittén har varit hovrättsfiskalen Lars Göran Abelson, hovrättsfiskalen Per Eriksson (fr. o. m. den 4 oktober 1978) och hovrättsassessorn Kjerstin Nordborg (t. o. m. den 1 november 1978).

Förslagen i betänkandet är enhälliga och avgivna med instämmande av experterna.

Stockholm i september 1981.

Pensionskommittén

Innehåll

<i>Inledning</i>	7
1 <i>Allmänna överväganden</i>	9
1.1 Samhällsutvecklingens betydelse för efterlevandepensionering	9
1.2 Linjer för utformning av en reformerad efterlevandepensionering vilka avvisas av kommittén	12
1.3 Utgångspunkter för kommitténs förslag	13
1.4 Huvuddrag i en reformerad familjepensionering m. m.	15
2 <i>Barnpensioneringen</i>	19
2.1 Personkretsen och åldersgränser	19
2.2 Nivåer för barnpension m. m.	20
3 <i>Stödet till vuxna efterlevande</i>	23
3.1 Omställningsbidrag	23
3.2 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förtidspension m. m.	26
3.3 Försörjningsbidrag	27
3.4 Efterlevandebegreppet m. m.	30
3.5 Internationella frågor	32
4 <i>Övergångsbestämmelser m. m.</i>	35
5 <i>Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd</i>	37
6 <i>Hustrutillägget</i>	41
7 <i>Barntillägget</i>	43
8 <i>Vissa andra frågor</i>	45
8.1 Inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka	45
8.2 Pensionstillskott vid övergång från förtidspension till ålderspension	45
8.3 Handikappersättning till invandrare	46
9 <i>Kostnadseffekter av kommitténs förslag</i>	49

Index

Contents

1	Introduction
2	Methodology
3	Results
4	Discussion
5	Conclusion
6	References
7	Appendix
8	Index
9	Index
10	Index
11	Index
12	Index
13	Index
14	Index
15	Index
16	Index
17	Index
18	Index
19	Index
20	Index
21	Index
22	Index
23	Index
24	Index
25	Index
26	Index
27	Index
28	Index
29	Index
30	Index
31	Index
32	Index
33	Index
34	Index
35	Index
36	Index
37	Index
38	Index
39	Index
40	Index
41	Index
42	Index
43	Index
44	Index
45	Index
46	Index
47	Index
48	Index
49	Index
50	Index
51	Index
52	Index
53	Index
54	Index
55	Index
56	Index
57	Index
58	Index
59	Index
60	Index
61	Index
62	Index
63	Index
64	Index
65	Index
66	Index
67	Index
68	Index
69	Index
70	Index
71	Index
72	Index
73	Index
74	Index
75	Index
76	Index
77	Index
78	Index
79	Index
80	Index
81	Index
82	Index
83	Index
84	Index
85	Index
86	Index
87	Index
88	Index
89	Index
90	Index
91	Index
92	Index
93	Index
94	Index
95	Index
96	Index
97	Index
98	Index
99	Index
100	Index

Inledning

Pensionskommittén behandlar i sitt slutbetänkande olika frågor om ändring av reglerna på den allmänna försäkringens område. En huvuduppgift för kommittén har varit att överväga efterlevandepensioneringens framtida omfattning och utformning. I denna del lägger kommittén fram förslag till en genomgripande familjepensionsreform. Syftet med denna är att bringa reglerna inom den allmänna pensioneringen om stöd till efterlevande barn och vuxna i överensstämmelse med de förändringar som efter det nuvarande regelsystemets tillkomst har inträffat i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden. En motsvarande reform föreslår kommittén med avseende på efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen.

I betänkandet redovisar kommittén vidare överväganden vad avser de särskilda folkpensionsförmånerna hustrutillägg och barntillägg och lägger därvid fram förslag om dessa förmåners ställning i framtiden. Slutligen behandlar kommittén vissa spörsmål om rätt till pensionstillskott. De frågor som där tas upp avser inverkan av undantagande på rätten till pensionstillskott åt änka samt rätten till extra pensionstillskott efter övergång från förtidspension till ålderspension. Därvid överväger kommittén även kvalifikationstiden för rätt till handikappersättning till invandrare.

Som bakgrund till de redovisade övervägandena lämnar kommittén i avsnitten 1–5 samt i bilagorna A och B i betänkandet en redogörelse för bl. a. nu gällande regler på olika områden. I avsnitt 1 ges sålunda en översikt över kommitténs olika uppdrag. De bestämmelser som f. n. gäller inom den allmänna pensioneringen, arbetsskadeförsäkringen och tjänstepensioneringen på avtalsområdet redogör kommittén för i avsnitt 2. I avsnitt 3 lämnas sedan en översikt över familjepensioneringens utveckling och över tidigare behandling av spörsmål rörande efterlevandepensioneringens utformning. Avsnitt 4 redovisar uppgifter om antalet pensionstagare och om kostnaderna för familjepensioneringen. I avsnitt 5 ger kommittén en kortfattad beskrivning av gällande bestämmelser inom familje- och skadeståndsrätten samt av olika former av ekonomiskt stöd till barnfamiljer. Här lämnas också en redogörelse för samhällets insatser vid arbetslöshet och studier samt åtgärder på arbetsmarknadspolitikens område. Kommittén redovisar i nu aktuellt avseende slutligen vissa statistiska uppgifter om befolkningens sammansättning och om arbetsmarknaden (bilaga A) samt ger en översikt över efterlevandepensioneringen i några andra länder (bilaga B).

1 Allmänna överväganden

1.1 Samhällsutvecklingens betydelse för efterlevande-pensioneringen

Enligt *nu gällande regler* utgår änkepension inom såväl folk- som tilläggs-pensioneringen. Folkpension i form av änkepension tillkommer änka, som hade fyllt 36 år vid mannens bortgång och då varit gift med honom i minst fem år eller som har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn, som är under 16 år och som stadigvarande vistades hos makarna eller hos änkan vid tidpunkten för dödsfallet. Inom folkpensioneringen utgår änkepensionen fram till dess änkan uppnår 65 års ålder. Med änkor likställs vissa grupper icke gifta samboende kvinnor. Från ATP utgår änkepension till änka, som varit gift med den avlidne i minst fem år och som ingått äktenskap med denne innan han fyllde 60 år. Är dessa förutsättningar inte uppfyllda har änkan likväl rätt till änkepension, om den försäkrade efterlämnar barn som också är barn till änkan. Änkepensionen utges oberoende av ankans ålder vid dödsfallet eller senare. Endast giftermål grundar rätt till änkepension inom ATP.

Någon rätt till pension för efterlevande änklings finns f. n. inte inom vare sig folk- eller tilläggs-pensioneringen.

Till efterlevande barn utgår barnpension inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggs-pensioneringen tills barnet uppnår 19 års ålder.

Till *grund för den nuvarande familjepensioneringen* ligger det familjemönster och den arbetsfördelning mellan makar som var vanligt förekommande vid den tid då regelsystemet erhöll sina utmärkande drag (avsnitt 6.1 i betänkandet). Det vanliga var då att kvinnorna vid ingåendet av äktenskap, antingen omedelbart eller i vart fall när de fick barn, upphörde att förvärvsarbeta för att i stället ägna sig åt arbete enbart i hemmet. Familjens ekonomi grundades i regel uteslutande på mannens inkomster.

Om mannen skulle avlida, undanrycktes den grund varpå familjens ekonomi vilat, och änkan kom att befinna sig i en ekonomiskt utsatt ställning. I denna situation sågs det som erforderligt att samhället grep in och genom änkepension ekonomiskt understödde änkan, så att hon erhöll en rimlig försörjning och gavs möjlighet att efter dödsfallet behålla en viss del av den standard som hon hade dessförinnan på grundval av mannens inkomster.

Gifta män förutsattes inte ha något motsvarande behov av samhälleligt stöd om hustrun skulle avlida. Männen hade i regel inkomster av förvärvsarbete

och ansågs därför kunna klara sin försörjning på egen hand efter hustruns frånfälle.

Under tiden efter den nuvarande familjepensioneringens tillkomst har skett omfattande förändringar på olika områden av samhällslivet och i fråga om familjemönster m. m.

Spörsålet om jämställdhet mellan män och kvinnor har fått ökad aktualitet, och breda insatser görs nu med strävan att åstadkomma sådan jämställdhet. En viktig förutsättning härför är att kvinnor tillförsäkras ekonomisk självständighet byggd på den egna förvärvsinsatsen.

Kvinnor har också i en kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet. Bl. a. genom en ändrad attityd till förvärvsarbete och förbättrade utbildningsmöjligheter samt med stöd av arbetsmarknadspolitiska och familjepolitiska åtgärder har sålunda andelen förvärvsarbetande kvinnor ökat kraftigt. Utvecklingen har inneburit att kvinnor i allt större utsträckning stannar kvar på arbetsmarknaden också efter det att de bildat familj. Det förekommer knappast längre att kvinnor lämnar arbetslivet enbart därför att de ingår äktenskap. Många kvinnor har kvar arbetet också sedan de fått barn. Och i de fall då kvinnan väljer att vara hemma och ta vård om barn under viss tid är hon i regel inställd på att återinträda i förvärvslivet sedan barnen blivit något äldre.

Den angivna utvecklingen har lett till att kvinnorna uppnått en ökad självständighet i ekonomiskt hänseende och ett minskat beroende av mannen för försörjningen. Rollfördelningen i äktenskapet har förändrats. Mannens roll som familjens försörjare har ändrats till att avse ett med kvinnan delat ansvar för försörjningen av barnen och för tillsynen och vården av dessa. Man kan nu i allt större utsträckning se varje vuxen person som en självständig individ med rätt och skyldighet att svara för sitt eget underhåll. Att båda makarna i en familj förvärvsarbetar har alltså blivit en alltmera påtaglig realitet.

Kommittén anser att det inte finns anledning betvivla att änkepensioneringen har fyllt ett väsentligt socialt behov. Genom pensioneringen har ett verksamt skydd kunnat beredas många gifta kvinnor som till följd av den traditionella arbetsfördelningen i äktenskapet saknat förutsättningar att efter mannens död klara sin försörjning på en tillfredsställande nivå och som därför änkepensionen förutan skulle kunnat råka i ekonomiska svårigheter.

Förändringarna på samhällslivets olika områden har emellertid i väsentliga avseenden *rubbat förutsättningarna för familjepensioneringen i dess nuvarande utformning*. Det historiska ursprunget och äldre tiders samhällsförhållanden och familjemönster sätter fortfarande en klar prägel på regelsystemet. Pensioneringen har inte följt med i den samhällsutveckling som skett efter dess tillkomst och i de förändringar i övrigt som därefter inträffat på skilda fält.

En grundläggande invändning som kan anföras mot nuvarande system är att män och kvinnor behandlas olika. Enligt kommitténs uppfattning är det principiellt felaktigt att göra rätten till förmåner beroende av den försäkrades kön. Liksom på andra samhällsområden bör inom familjepensioneringen gälla likställdhet mellan kvinnor och män.

Änkepensioneringen kan kritiseras även på den grunden att den står i mindre god överensstämmelse med familjerättens principer och med dagens syn på äktenskapet. Medan inom familjerätten makarna ses som ekonomiskt

självständiga, bygger änkepensioneringen på tanken om kvinnan såsom ekonomiskt beroende av mannen.

Inte heller står änkepensioneringen i samklang med den målsättning som uppställt för familjepolitiken. Samhällets ekonomiska stöd till barnfamiljerna tar sikte på att säkra barnens försörjning, inte försörjningen av en hemmavarande förälder. För att erhålla bättre överensstämmelse härmed finns därför anledning att inom familjepensioneringen kraftigare betona den del av efterlevandestödet som tillkommer barnen samtidigt som omfattningen av detta stöd gradvis reduceras när det gäller vuxna efterlevande.

Samtidigt som det framstår som uppenbart att pensionssystemet måste bringas i överensstämmelse med principen om jämställdhet mellan könen, kan det enligt kommitténs mening ifrågasättas om det längre är motiverat att efter makens bortgång utge en livsvarig förmån från socialförsäkringen till en efterlevande kvinna – eller man – som förvärvsarbetar i full utsträckning och som härav erhåller inkomster som får anses vara tillräckliga för den fortsatta försörjningen på en tillfredsställande nivå. Enligt nu gällande regler utgår änkepension utan hänsyn till om den berättigade har ett reellt behov därav eller inte och utan beaktande av vilka ekonomiska konsekvenser som dödsfallet medfört.

I takt med att kvinnorna förvärvsarbetar i allt större utsträckning tjänar de också in rätt till egenpension från ATP i ökande omfattning. Kommittén anser det därför kunna ifrågasättas om det är påkallat att kvinnan vid sidan av denna egenpension skall kunna uppbära en på grundval av mannens arbetsinsatser intjänad pension i form av änkepension.

Kommittén pekar också på den kostnadsutveckling som kan förutses för framtiden om nuvarande regler för änkepension bibehålls oförändrade. Man kan härvidlag räkna med att de årliga ATP-utbetalningarna avseende änkepension kommer att – i oförändrat penningvärde – öka från ca 2 200 milj. kr f. n. till ca 6 500 milj. kr år 2030 och därefter. Enligt kommitténs mening är det inte försvarligt att för framtiden hålla fast vid ett regelsystem som innebär att det utges belopp i denna storleksordning under förutsättningar som har sin grund i helt andra samhällsförhållanden än dagens och enligt vilka rätten till ekonomiskt stöd är i stort sett generell och utan beaktande av faktiska behov. De medel som sålunda tas och skulle komma att tas i anspråk för änkepension bör i stället kunna användas till insatser i fall där sådana är klart påkallade i dagens och framtidens situation.

Kommittén finner således en rad punkter på vilka kritik kan riktas mot änkepensioneringen sådan den i dag är utformad. Pensionsformen framstår som otidsenlig och i vissa hänseenden som icke motiverad utifrån behovssynpunkter. Kommittén konstaterar därför – i likhet med vad riksdagen framhållit i det uttalande som ligger till grund för kommitténs uppdrag på förevarande område (SfU 1974:24) – att dagens pensionssystem inte erbjuder en ändamålsenlig form för efterlevandepensioneringen i framtiden. Det finns skäl att anpassa reglerna för änkepension till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt på olika områden som ägt rum alltsedan tillkomsten av den nu gällande familjepensioneringen. Härvid bör också beaktas de förändringar som är att förvänta under åren framöver.

Familjepensioneringen inrymmer förutom änkepension också barnpension. Enligt kommitténs mening spelar barnpensioneringen fortfarande en

synnerligen väsentlig roll, och samhällsutvecklingen har inte inneburit att denna roll mer påtagligt har förändrats. Genom barnpensionerna garanteras barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar medel till den grundläggande försörjningen och får därjämte möjlighet att efter föräldrarnas bortgång bibehålla ett visst mått av den standard det hade dessförinnan. Trots de samhällsinsatser för barn som i dag görs – genom allmänna barnbidrag, bostadsbidrag, studiehjälp m. m. samt genom olika former av vård och service, t. ex. den kommunala barnomsorgen – är fortfarande föräldrarnas ekonomiska insatser för barnen av avgörande betydelse. Det framstår därför som angeläget att även för framtiden lägga stor vikt vid barnpensionerna, vilka är avsedda att ersätta den försörjningsinsats som en avliden förälder svarat för.

Kommittén finner således sammanfattningsvis att det finns *skäl att från grunden se över nuvarande system för efterlevandepensionering och att skapa en ny modell för stöd åt efterlevande* som är bättre anpassad till dagens och framtidens behov på detta område.

1.2 Linjer för utformning av en reformerad efterlevandepensionering vilka avvisas av kommittén

När det gäller att genomföra en grundläggande reformering av den nuvarande familjepensioneringen finns ett flertal – mer eller mindre realistiska – huvudlinjer enligt vilka det skulle kunna diskuteras att bygga upp efterlevandestödet för framtiden. Kommittén har studerat ett antal sådana modeller (avsnitt 6.2).

En tanke som kunde ligga nära till hands för att undanröja nuvarande könsskillnad vore att bibehålla änkepensioneringen i huvudsak i den utformning den har i dag och vid sidan härav införa en *änklingspension*. Kommittén avvisar emellertid denna tanke. Ett system med denna innebörd kan kritiseras på i huvudsak samma grunder som invändningar kan anföras mot änkepensioneringen sådan den f. n. är uppbyggd. Bl. a. skulle det i stor utsträckning få till följd socialt sett mindre motiverade inkomstöverföringar. Änkepensioneringen skulle härigenom inte undergå någon anpassning till de ändrade samhällsförhållanden som inträtt och som rubbat förutsättningarna för den pensionsformen.

Tvärtom skulle tankegångarna bakom denna ytterligare befästas genom att pensionsrätten utvidgades till att avse även män. Genomförandet av en generell änklingspensionering skulle också ställa sig kostnadskrävande. Den skulle för år räknat innebära ökade kostnader för den allmänna pensioneringen om ca 1 400 milj. kr. De behov av stöd som under dagens förhållanden kan föreligga för efterlevande män och kvinnor bör enligt kommitténs uppfattning tillgodoses på andra vägar.

Kommittén har vidare övervägt tanken på att införa *inkomstprövning av familjepension* till vuxna efterlevande. Nackdelarna med en inkomstprövning är emellertid många och ofta omvittnade. Mot en prövning av det slaget talar bl. a. att den hämmar den berättigades benägenhet att utföra förvärvsarbete. Inkomstprövningen är också administrativt tungrodd och svårhanterlig och framstår som föga tilltalande från den enskildes synpunkt. Det är även svårt att få till stånd regler som medför en rättvis uppskattning av olika kategoriers

ekonomiska bärkraft. Det skulle dessutom strida mot tilläggspensioneringens principer att införa en inkomstprövning av förmåner från denna. Dessa nackdelar anser kommittén vara så avgörande att en lösning enligt denna handlingslinje inte bör väljas för utformningen av framtidens efterlevandestöd.

Av i huvudsak motsvarande skäl finner kommittén det olämpligt att som grund för den reformerade familjepensioneringen lägga en modell med *prövning mot förväntad förvärvsinkomst*.

Ytterligare en möjlighet till lösning som kommittén studerat är ett system som bygger på principen om *delning mellan makar av deras intjänade pensionsrättigheter*. Genom ett sådant system skulle envar av två makar tillgodoföras hälften av de pensionspoäng inom ATP som de sammanlagt för varje år förvärvat. Detta skulle kunna göras fortlöpande år från år eller enbart då viss omständighet, såsom ena makens bortgång, har inträffat.

Kommittén finner emellertid att lösningar med dessa utgångspunkter inte är lämpliga att införa inom ramen för den allmänna pensioneringen. Till deras nackdelar hör bl. a. att de vanligen skulle leda till en försämring av egenpensionsskyddet för den av makarna som intjänat rätt till högst ATP. Lösningarna skulle vidare i grunden förändra tilläggspensionssystemet, och det skulle vara svårt att finna en tillämpbar praktisk metod för att genomföra dem.

De nämnda handlingslinjerna utgör således enligt kommitténs bedömning inte några realistiska alternativ för utformning av det reformerade efterlevandestödet. Lösningarna får i stället sökas enligt andra principer.

1.3 Utgångspunkter för kommitténs förslag

Kommittén anser att ett reformerat system för efterlevandestöd bör byggas upp enligt grundläggande nya principer, vilka har sin utgångspunkt i dagens och framtidens behov på detta område (avsnitt 6.3). De grundprinciper som bör uppställas för detta system finner kommittén vara följande.

Tyngdpunkten i det ekonomiska stödet på den allmänna pensioneringens område bör ligga på att garantera efterlevande *minderåriga barn* en tryggad försörjning och en tillfredsställande standard.

Samtidigt som efterlevandepensioneringen sålunda i ökad utsträckning inriktas på att tillgodose efterlevande barn, bör efterlevandeskyddets omfattning successivt reduceras när det gäller *vuxna efterlevande*. Stödet till dessa bör primärt ta sikte på *aktiverande åtgärder* och inte ges en passiverande roll som motverkar den efterlevandes benägenhet att kvarstå i eller övergå till förvärvsarbete. Den bästa lösningen i vad avser att tillgodose skyddsbehovet för efterlevande i yrkesaktiv ålder är enligt kommitténs uppfattning att de får tillfälle att delta i arbetslivet och härigenom erhålla en på egna insatser grundad försörjning. Efterlevande, som vid dödsfallet saknar arbete eller har arbete enbart i begränsad omfattning, bör beredas hjälp att erhålla ett för vederbörande lämpligt förvärvsarbete. Kraftfulla insatser inom ramen för samhällets sysselsättningspolitiska åtgärder är således av grundläggande betydelse och en förutsättning för de förslag som kommittén lägger fram.

Samtliga de stödformer och de samhällsåtgärder som kommer i fråga när det gäller att bistå vuxna efterlevande bör utformas på sådant sätt att det gäller *identiska villkor för män och kvinnor*.

Stödåtgärderna bör vidare så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat uppvisa *neutralitet mellan olika former av samlevnad mellan man och kvinna*.

Kommittén anser det önskvärt att pensionssystemet i möjligaste mån grundas på *egenpensionsförmåner* – med efterlevande barn som undantag – och att man reducerar betydelsen av särskilda efterlevandepensionsförmåner, där rätten härleds från en annan individs förhållanden. Detta bör ses som ett önskemål för framtiden, som emellertid inte omedelbart kan förverkligas.

Ekonomiskt stöd till efterlevande från den allmänna pensioneringen bör utges endast i situationer där detta framstår som motiverat utifrån reella behovssynpunkter. Stödet bör sålunda ges en mer *behovsinriktad och tidsbegränsad utformning* än vad som är fallet beträffande nuvarande änkepensionering. Efterlevandestödet bör ha till syfte att utgöra ett komplement till de generellt verkande insatser som görs på andra områden. Efterlevandepension måste betraktas som subsidiär till sådana former av stöd.

Den allmänna pensioneringens efterlevandestöd bör därför ta sikte på att tillgodose de särskilda behov som uppkommer till följd av den förändrade situation som dödsfallet ger upphov till. Stödet bör ge ekonomisk kompensation endast för *de direkta och omedelbara effekterna av dödsfallet*. Här behovet av ekonomiskt bistånd sin grund i andra faktorer, kan familjepensioneringen inte anses utgöra en adekvat stödform. Här föreligger inget direkt samband mellan dödsfallet och behovet av ekonomisk hjälp.

De former av efterlevandepension som kommer i fråga för framtiden bör utgå inom både *folk- och tilläggspensioneringen*. I princip bör gälla helt överensstämmande förutsättningar för rätten till pension inom de båda systemen.

Det kan inte komma i fråga att helt avveckla nuvarande änkepensionering utan att efterlevande kvinnor i en utsatt situation på annan väg garanteras bistånd till en tryggad försörjning. Vid bedömningen måste också vägas in att det alltjämt föreligger skillnader mellan mäns och kvinnors ställning på arbetsmarknaden och att det förekommer regionala variationer i detta hänseende. Barnomsorgen är ännu inte överallt i landet utbyggd till full behovstäckning. Det finns också skillnader mellan olika generationer när det gäller omställningen till de ändrade samhällsförhållandena och familjemönstren. Vid en reform av familjepensioneringen måste särskilt beaktas situationen för de kvinnor som har inrättat sina liv efter en tidigare epoks levnadsmönster. Den reformering som bör genomföras av familjepensioneringen bör därför ta sikte inte på nuvarande utan på *framtida generationer efterlevande*.

Kommittén framhåller också att det vid en familjepensionsreform inte kan bli aktuellt att förändra förhållandena för de kvinnor som vid reformens ikraftträdande redan uppbär änkepension med stöd av dagens regler. Dessa skall alltså vara bevarade fortsatt rätt här till.

En omläggning av regelsystemet bör således föras med långtgående och generösa övergångsregler som även för framtiden ger ekonomisk trygghet enligt hittillsvarande regler för de nämnda kategorierna kvinnor.

1.4 Huvuddrag i en reformerad familjepensionering m. m.

Inom ett reformerat system för familjepensionering bör *barnpensionerna* utgöra den centrala beståndsdelen. Kommittén föreslår att det skall genomföras vissa förändringar beträffande barnpensionernas uppbyggnad och förstärkningar av pensionerna i en del avseenden.

När det gäller *vuxna efterlevande* innebär kommitténs förslag att det skall genomföras en särskild *övergångsreglering* av i huvudsak följande innebörd. Kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär *änkepension enligt hittillsvarande regler* skall vara bevarade fortsatt rätt härtill också för tiden därefter. Sådan rätt skall vidare även fortsättningsvis tillkomma alla kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna är 45 år eller äldre. Dessa skall alltså också sedan den reformerade familjepensioneringen trätt i kraft kunna beviljas änkepension, och rätten härtill skall bedömas enligt de regler som gäller i dag.

Den reformerade efterlevandepensioneringen skall alltså enligt kommitténs förslag omfatta enbart kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år. Dessutom kommer självfallet under de nya reglerna att falla alla efterlevande män. För dessa nu nämnda kategorier skall gälla identiska regler.

Beträffande *det reformerade efterlevandestödet* till förmån för vuxna efterlevande finner kommittén det motiverat att låta samhällets särskilda åtgärder ta sikte på i princip enbart dem som är i yrkesaktiv ålder. Efterlevande som är 65 år eller äldre har i regel sin försörjning tryggad genom ålderspension från folk- och tilläggpensioneringen.

I fråga om andra efterlevande vuxna finner kommittén att det torde vara oomstritt att det alldeles övervägande antalet är i behov av särskilt ekonomiskt stöd under den tid som följer närmast efter det att maken avlidit. Det kan förutsättas att förhållandena för den efterlevande förändras så radikalt genom dödsfallet att han eller hon under en övergångsperiod behöver ekonomiskt bistånd för att ställa om sig till den nya situationen och därvid bl. a. anpassa ekonomin samt bostads- och arbetsförhållandena härtill. För att tillgodose dessa behov bör samhället temporärt under viss tid efter dödsfallet träda in med ekonomiskt bidrag i form av en periodiskt utgående efterlevandepension. Denna förmån, som kommittén benämner *omställningsbidrag*, bör utgå i sådana fall där det generellt sett kan sägas ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan makarna vid tidpunkten för dödsfallet.

Omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag utgå under en tid av ett år efter dödsfallet. I situationer där den efterlevande därefter tar vård om minderårigt barn bör bidraget dock utgå för längre tid. Det bör då utges fram till dess yngsta barnet fyller åtta år.

Grunden för att omställningsbidraget i dessa sistnämnda fall bör utgå under förlängd tid är att det skall ge den efterlevande tillfälle till en längre omställningsperiod än eljest. Enligt kommitténs bedömning får nämligen omställningsproblemen anses såväl mer omfattande som mer långvariga än eljest i de situationer då den efterlevande lämnas ensam med vården om minderårigt barn. Genom ekonomiskt stöd, till komplettering av den lagstadgade rätten till förkortad arbetstid för vård av barn, får föräldern tillfälle att ha kvar eller ta ett deltidsarbete med tanke på barnets behov av samvaro med föräldern och med syfte att kompensera den avlidnes insatser härvidlag.

Eftersom behov av nu berörda slag skiljer sig från de som barnpensionen är avsedd att täcka, bör stödet utges direkt till den efterlevande vårdnadshavaren och inte i form av pension till barnet.

Däremot är avsikten med det av kommittén för dessa fall nu föreslagna omställningsbidraget inte att motivera den efterlevande föräldern att helt lämna förvärvslivet för att på heltid ägna sig åt barnen och hemmet. Något behov av särskilt efterlevandestöd härför föreligger inte enligt kommitténs mening. Inte heller anser kommittén det motiverat att utge efterlevandepension i situationer där den efterlevande har enbart äldre barn att ta vård om. Genom utbyggnaden av samhällets barnomsorg och övriga familjepolitiska åtgärder föreligger numera möjlighet för efterlevande att kombinera förvärvsarbete med vård av barn. Härvidlag bör efterlevande inte behandlas enligt andra principer än övriga grupper ensamstående föräldrar. Med det angivna undantaget bör alltså samhällsstödet inriktas på barnens försörjning och inte på försörjningen av den som vårdar barn.

Efter utgången av den period varunder omställningsbidraget skall utges kan förutsättas att den efterlevande har möjlighet att erhålla en tryggad ekonomisk ställning genom *eget förvärvsarbete*. Det är då inte påkallat med fortsatt ekonomiskt stöd från samhällets sida i form av efterlevandepension.

I det mindre antal fall där den efterlevande är utan förvärvsarbete vid dödsfallet och inte heller lyckas erhålla ett sådant under omställningsperioden, skall enligt kommitténs förslag sättas in kraftfulla *insatser för att undanröja förvärvshindren*. Åtgärder inom arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden är således att betrakta som en hömpelare för det nu föreslagna systemet för efterlevandestöd. En förutsättning för förslaget är att samhället aktivt går in och hjälper efterlevande som står utanför arbetsmarknaden till en meningsfull sysselsättning som ger ekonomisk trygghet.

Emellertid måste man räkna med att det även inom de generationer, för vilka det reformerade efterlevandestödet är avsett, kommer att finnas ett antal fall där åtgärder inom bl. a. arbetsmarknadspolitikens ram först på längre sikt kan hjälpa den efterlevande in på arbetsmarknaden. I andra fall åter kanske sådana åtgärder inte ger och inte heller kan förväntas ge åsyftat resultat, varför det måste anses som uteslutet att den efterlevande skall ha möjlighet att försörja sig genom förvärvsarbete. Det kan härvid röra sig om efterlevande som på grund av ålder, nedsatt hälsotillstånd, lång bortovaro från arbetslivet, bosättning i en glesbygd e. d. har särskilda svårigheter att göra sig gällande på arbetsmarknaden.

För en del efterlevande som befinner sig i en sådan situation kan egenpension i form av *förtidspension* framstå som ett realistiskt alternativ, att tillgripa sedan andra möjligheter har uttömts. Tanken på att till förmån för efterlevande mildra villkoren för rätten till förtidspension avvisar dock kommittén. Inte heller bör för denna kategori införas särregler inom arbetsmarknads- eller utbildningspolitikens åtgärder och stödformer.

Det ytterligare behov av stöd utöver de generellt verkande åtgärderna, som gör sig gällande i fråga om efterlevande med problem att få en fast fot på arbetsmarknaden, bör enligt kommitténs uppfattning i stället tillgodoses inom ramen för efterlevandepensioneringen. Till efterlevande i sådan situation bör kunna utgå en särskild form av efterlevandepension, benämnd *försörjningsbidrag*. Bidraget bör kunna utgå – som helt, två tredjedels eller halvt bidrag –

till sådana efterlevande som på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsotillstånd eller därmed jämförlig anledning har svårigheter – temporärt eller för längre tid – att efter omställningsperiodens utgång bereda sig en tillfredsställande inkomst genom förvärvsarbete.

Enligt kommitténs förslag skall således inom den allmänna pensioneringen kunna utges ekonomiskt stöd i form av dels omställningsbidrag, dels försörjningsbidrag. När det gäller att avgränsa den pensionsberättigade *personkretsen* finner kommittén att denna bör omfatta inte enbart dem som varit gifta utan även andra kategorier efterlevande. Så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat bör efterlevandepensioneringen uppvisa neutralitet mellan olika former av samlevnad. En utgångspunkt bör dock vara att det rört sig om en samlevnad med familjefunktioner och att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Vidare bör krävas att samlevnaden kan anses ha haft viss stadga och varaktighet. Under efterlevandepensioneringens tillämpningsområde bör med hänsyn till det anförda hänföras vissa fall av äktenskapsliknande samlevnad mellan man och kvinna.

Däremot skall, enligt förslaget, pensioneringen inte omfatta fall av hushållsgemenskap t. ex. mellan syskon, mellan homosexuella av samma kön samt mellan föräldrar och barn. Även fränskilda, som inte återupptagit sammanlevnaden, kommer liksom hittills att stå vid sidan av efterlevandepensioneringen.

Sammanfattningsvis innebär kommitténs förslag på efterlevandepensioneringens område att nuvarande änkepension successivt avvecklas och ersätts av andra, könsjämlika och mer tidsbegränsade och behovsriktade former av efterlevandepension. Inom det reformerade systemet kommer större grupper i aktiv ålder än f. n. att erhålla pensionsrätt, men pensionen utges i regel under kortare tid än enligt dagens system. Tyngdpunkten inom den framtida familjepensioneringen ligger på barnpensionerna. För vuxna efterlevande inriktas samhällets stöd på att ge alla i yrkesaktiv ålder möjlighet att bereda sig inkomst genom eget förvärvsarbete.

I kommitténs uppdrag ingår också att göra en översyn av *efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen*. Reglerna härför är uppbyggda efter förebild av motsvarande bestämmelser på den allmänna pensioneringens område. De principer som uppställts såsom riktlinjer för en reform i sistnämnda hänseende bör enligt kommitténs mening få tillämpning också på regelsystemet för livräntor åt efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen, och härvidlag bör genomföras en reformering med samma inriktning.

Även de särskilda folkpensionsförmånera *hustru- och barnstillägg* har nära anknytning till familjepensioneringen och vilar på samma bakomliggande principer. De angivna utgångspunkterna för en familjepensionsreform bör därför i samband med kommitténs översyn av dessa förmåner få genomslag också på de områdena.

Förutsättningar för de förslag som kommittén lägger fram har varit de förändringar som inträtt i samhällsförhållanden och familjemönster. Av central betydelse för möjligheterna att genomföra en reform av efterlevandepensioneringen m. m. enligt de uppdragna riktlinjerna är att kvinnor kan erbjudas samma möjligheter på arbetsmarknaden som män. Av avgörande vikt för att reformen skall kunna komma till stånd är bl. a. att målsättningen

om full sysselsättning står fast och att insatserna på arbetsmarknads- och regionalpolitikens fält samt på vuxenutbildningens område fullföljs. Även barnomsorgens utbyggnad är av grundläggande betydelse. Emellertid är det nu svårt att dra några bestämda slutsatser om hur arbetsmarknaden kommer att gestalta sig under resten av 1980-talet och framöver och i vilken takt kommunerna kommer att kunna fullfölja utbyggnaden av barnomsorgen till full behovstäckning.

En omläggning av efterlevandepensioneringen m. m. kräver vidare omfattande och tidskrävande informationsinsatser, och arbetsmarknadens parter måste få tid att anpassa tjänstepensionsordningarna till nya regler inom den allmänna försäkringen. Enligt kommitténs mening är det önskvärt att reformarbetet på personalpensioneringarnas område följer samma banor som utvecklingen inom den lagstadgade pensioneringen.

Angivna förhållanden måste beaktas när det gäller att bestämma tidpunkten för ikraftträdande av de olika reformförslagen. Vid sina överväganden härom har kommittén funnit det mindre lämpligt att redan nu fastställa vid vilken tidpunkt de nya reglerna bör börja tillämpas. Ställning bör tas till denna fråga först sedan större klarhet vunnits beträffande utvecklingen för framtiden av förhållandena på arbetsmarknaden och av övriga omständigheter som kommittén pekat på. Kommittén avstår därför från att förorda något bestämt datum för ikraftträdandet av de skilda förslagen. Detta innebär inte att kommittén anser att man bör skjuta långt på framtiden en reform av familjepensioneringen eller övriga förslag till förändringar.

Innebörden av kommitténs förslag på de olika områdena redovisas mer utförligt i den följande framställningen.

2 Barnpensioneringen

En reformerad familjepensionering bör ha till inriktning att bereda ett efterlevandeskydd för i första hand minderåriga barn (avsnitt 7.1). Stödet till dessa bör därför ges en framskjuten plats inom den framtida familjepensioneringen. Barnpensioneringen bör ha en sådan utformning att den ger en tillfredsställande kompensation för de ekonomiska konsekvenser som uppstår för barnet när en förälder avlider.

2.1 Personkretsen och åldersgränser

Enligt kommitténs förslag skall rätten till barnpension även fortsättningsvis anknytas till den familjerättsliga underhållsskyldigheten. Den barnpensionsberättigade *personkretsen* bör därför, liksom hittills, omfatta biologiska barn och adoptivbarn till den avlidne (avsnitt 7.2.1). Att utvidga kretsen till att avse även styvbarn och fosterbarn är inte motiverat. Dessa barn är i regel på andra vägar tillförsäkrade en garanti för den grundläggande försörjningen.

Ett undantag bör dock göras med avseende på utländska barn som tagits emot i Sverige i adoptionssyfte (avsnitt 7.2.2). Dessa saknar innan adoptionen kommer till stånd mycket av det rättsliga skydd som i olika avseenden tillkommer andra barn som är bosatta här i landet. Om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen rättsligt genomförts, kan enligt nuvarande regler inte utgå barnpension efter denne. Kommittén anser det angeläget att dessa barn framdeles tillförsäkras en rätt till ekonomiskt stöd i fall av detta slag. Detta stöd bör utgå i form av barnpension, och rätt härtill bör föreligga oberoende av om adoptionsbeslut har meddelats i barnets hemland eller inte. Kommittén lägger därför fram förslag om att det i lagen om allmän försäkring skall införas en regel som – om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida – ger rätt till barnpension för utländskt barn som, efter medgivande av socialnämnd, har förts till Sverige i adoptionssyfte och här mottagits för vård och fostran i enskilt hem i sådant syfte.

Nu gällande regler i internationellt hänseende om rätt till barnpension skall enligt kommitténs förslag kvarstå oförändrade (avsnitt 7.2.3). Dessa avser bl. a. rätten till barnpension vid bosättning utanför Sverige och rätten härtill för utlänningar som är bosatta i riket. Nuvarande bestämmelser inom folkpensioneringen i dessa hänseenden infördes i den svenska lagstiftningen så sent som för ca två år sedan, och erfarenheterna härav bör avvaktas under en längre tid innan man överväger en förändring.

Kommittén föreslår i fråga om *åldersgränser för barnpension* att sådan

pension, liksom f. n., skall utbetalas inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggpensioneringen till dess barnet uppnår 19 års ålder (avsnitt 7.3).

2.2 Nivåer för barnpension m. m.

Beträffande nivåerna för barnpension innebär kommitténs förslag (avsnitt 7.4) följande. Barnpension utges även för framtiden från både folk- och tilläggpensioneringen. Nivåerna för pension är desamma oavsett barnets ålder.

Inom *folkpensioneringen* utgår pensionen med samma belopp för varje barn utan hänsyn till det totala antalet barn som den försäkrade efterlämnar. Också nuvarande konstruktion med en grundnivå och en garantinivå bibehålls oförändrad.

Liksom enligt nuvarande regler skall *grundnivån* motsvara 26 % av basbeloppet för år räknat. För barn som förlorat båda sina föräldrar utgör *grundnivån* 52 % av basbeloppet.

Nu gällande bestämmelser innebär att barnet är tillförsäkrat barnpension på en *garantinivå*, vilken för barn som förlorat en av sina föräldrar utgör 41 % av basbeloppet för år räknat. *Garantinivån* innebär att barnets folkpension skall, tillsammans med barnets tilläggpension efter den avlidne och jämte änkepension till kvinna som sammanbor med barnet, uppgå till minst nämnda andel av basbeloppet.

Denna nivå får enligt kommitténs mening anses väl avvägd med beaktande också av annat samhällsstöd som kommer barnet till godo, och den måste således ses som tillfredsställande med hänsyn till det syfte som barnpensionen inom folkpensioneringen har att fylla. Som huvudregel bör därför även framdeles gälla en *garantinivå* för barnpension om 41 % av basbeloppet per år.

Liksom enligt hittillsvarande regler skall ske en avräkning krona för krona från *garantinivån* till *grundnivån* mot tilläggpension i form av barnpension som tillkommer barnet. Nuvarande bestämmelse, enligt vilken sådan avräkning sker även med beaktande av folkpension i form av änkepension som utgår till kvinna som sammanbor med barnet, bör däremot inte erhålla någon motsvarighet inom den reformerade familjepensioneringen såvitt gäller de för denna föreslagna efterlevandeförmånerna till vuxna. Ett överförande av denna regel skulle stå i strid med en huvudtanke bakom familjepensionsreformen, nämligen att tyngdpunkten skall ligga på pensionsförmåner åt efterlevande barn.

Till barn som förlorat båda sina föräldrar bör enligt kommitténs mening barnpension utgå på en *garantinivå* som är dubbelt så hög som för barn som mist en förälder. Detta framstår som motiverat inte minst mot bakgrund av att numera båda föräldrarna i allt större utsträckning svarar för barnets ekonomiska trygghet så länge de är i livet. Kommittén föreslår därför att *garantinivån* för föräldralösa barn skall höjas från nuvarande 62 till 82 % av basbeloppet för år räknat.

Motsvarande höjning skall enligt förslaget komma till stånd i fall där det samtidigt med barnpension utgår *bidragsförskott*. Likaså föreslår kommittén att i denna situation också *bidragsförskottet* skall höjas till motsvarande nivå som barnpensionen. Med samma syfte, att inte bryta sambandet mellan

barnpension på garantinivån och bidragsförskott, bör bidragsförskottet höjas i de fall då sådant förskott utgår i förhållande till barnets båda föräldrar. I samtliga de nämnda situationerna skall enligt förslaget såväl barnpension som bidragsförskott utgå på en nivå motsvarande 41 % av basbeloppet årligen i förhållande till envar av föräldrarna. Totalt sett garanteras barnet därigenom i alla dessa fall förmåner med belopp motsvarande 82 % av basbeloppet.

Inom *tilläggs pensioneringen* bör barnpensionen liksom hittills utgå med viss procent av den egenpension som den avlidne uppbar eller hade intjänat rätt till vid sin bortgång. Efterlämnar den avlidne ett barn och utges inte samtidigt änkepension, uppgår enligt dagens regler barnpensionen till 40 % av den avlidnes egenpension, vilket i princip motsvarar 24 % av vederbörandes tidigare medelinkomster mellan ett och 7,5 basbelopp. Denna kompensationsgrad är enligt kommitténs bedömning väl avvägd och svarar väl mot det behov av standardtillskott som rimligen bör komma barnet till del. Den standardtrygghet som härigenom garanteras barn bör emellertid fortsättningsvis tillkomma barnet även i det fall att det samtidigt utges tilläggs pension till vuxen efterlevande. En sådan ordning är motiverad med hänsyn till att huvudvikten inom den framtida familjepensioneringen skall läggas på barnpensionerna och att barnets intresse av en tillfredsställande standard skall tillgodoses i första hand. Kommitténs förslag innebär således att barnpension från tilläggs pensioneringen för det första barnet alltid skall utgöra 40 % av den avlidnes egenpension.

Om den avlidne efterlämnar mer än ett pensionsberättigat barn ökas enligt nu gällande regler den sammanlagda tilläggs pensionen till barnen med 10 % av egenpensionen för varje barn utöver det första. Även inom den reformerade familjepensioneringen bör gälla att tilläggs pensionen storleksmässigt är beroende av antalet pensionsberättigade barn och att pensionen för varje barn således utgår enligt en lägre kompensationsgrad ju fler barn den avlidne efterlämnar. Detta framstår som motiverat bl. a. mot bakgrund av att pensionen har till syfte att tillförsäkra barnen en del av den standard de hade medan föräldrarna ännu var i livet; ju fler barn det finns i familjen desto mindre var självfallet den andel av föräldrarnas inkomster som då kom varje barn till godo.

Enligt kommitténs uppfattning föreligger dock i dag en alltför stor skillnad i pensionsnivå mellan efterlevande barn i ettbarnsfamiljer och efterlevande barn i familjer där det finns mer än ett barn. Det framstår som önskvärt att förstärka stödet för barn i flerbarnsfamiljer. Kommittén anser att en rimlig avvägning åstadkommes om tillägget för varje barn utöver det första höjs från nuvarande 10 till 20 % av den avlidnes egenpension. Kommittén föreslår därför att en sådan höjning skall komma till stånd. Liksom f. n. skall pension som beräknas för två eller flera barn fördelas lika mellan barnen. Någon särskild maximeringsregel för hur stor familjepension från ATP som totalt kan utgå efter en avliden finns inte skäl att införa.

Kommittén finner vidare det motiverat att barnpension framdeles skall kunna utges inom tilläggs pensioneringen efter barnets båda föräldrar. Efter som det numera är allt vanligare att båda föräldrarna svarar för barnets försörjning och då barnet, medan båda är i livet, har rätt till underhåll på samma villkor från dem båda, är det naturligt att detta återspeglas inom den framtida familjepensioneringen. *Barn som är föräldralösa* skall således enligt

förslaget fullt ut kompenseras för förlusten av underhåll, och barnpension från ATP skall kunna utges till barnet samtidigt efter båda dess avlidna föräldrar.

En jämförelse mellan nuvarande och föreslagna nivåer för barnpension från folk- och tilläggs pensioneringen efter en avliden förälder redovisas i tabell 1. Tabellen anger exempel på storleken av den sammanlagda barnpensionen vid basbeloppet 17 300 kr och vid olika medelpensionspoäng för ATP för den avlidne föräldern.

Tabell 1 Folkpension och tilläggs pension i form av barnpension efter en avliden förälder enligt nuvarande och enligt föreslagna regler. Basbeloppet 17 300 kr

Medelpensionspoäng för den avlidne	Folk- och tilläggs pensionens årsbelopp per barn, kr								
	1 barn			2 barn			3 barn		
	Nuvarande regler		Föreslagna regler	Nuvarande regler		Föreslagna regler	Nuvarande regler		Föreslagna regler
	Änkepen-sion utges	Änkepen-sion utges inte		Änkepen-sion utges	Änkepen-sion utges inte		Änkepen-sion utges	Änkepen-sion utges inte	
0,0	4 498	7 093	7 093	4 498	7 093	7 093	4 498	7 093	7 093
1,0	6 055	8 650	8 650	5 796	7 093	7 612	5 709	7 093	7 266
2,0	7 612	12 802	12 802	7 093	9 688	10 726	6 920	8 650	10 034
3,0	9 169	16 954	16 954	8 391	12 283	13 840	8 131	10 726	12 802
4,0	10 726	21 106	21 106	9 688	14 878	16 954	9 342	12 802	15 570
5,0	12 283	25 258	25 258	10 986	17 473	20 068	10 553	14 878	18 338
6,0	13 840	29 410	29 410	12 283	20 068	23 182	11 764	16 954	21 106
6,5	14 619	31 486	31 486	12 932	21 366	24 739	12 370	17 992	22 490

Kommitténs uppdrag innefattar vidare att överväga reglerna för beskattning av barnpension (avsnitt 7.5). I denna del finner kommittén att nuvarande bestämmelser, enligt vilka barnpensionen utgör skattepliktig inkomst för barnet, bör kvarstå oförändrade. Även om vissa skäl kan tala för att barnpension i skattehänseende behandlas enligt samma principer som bidragsförskott, är det enligt kommitténs mening inte motiverat att genomföra någon förändring av innebörd att barnpension helt eller delvis befrias från skatteplikt. Kommittén har studerat olika möjligheter till lösning av de problem som påtalats i sammanhanget men funnit att det mot alla sådana lösningar kan anföras principiella synpunkter och att även storleken av det bortfall av skatteintäkter som blir följden av lösningarna utgör hinder mot förverkligande därav.

3 Stödet till vuxna efterlevande

En grundläggande utgångspunkt för den reformerade familjepensioneringen är att samhällsstödet skall utges till efterlevande män och kvinnor på identiska villkor (avsnitt 8.1). Målsättningen med stödet skall vara aktiverande och syfta till att ge alla efterlevande i yrkesaktiv ålder möjlighet att delta i förvärvslivet efter förmåga och bereda sig en ekonomiskt tryggad ställning på grundval av egna arbetsinsatser. Det får generellt anses bättre att en efterlevande i sådan ålder ges tillfälle att försörja sig själv än att han eller hon varaktigt blir beroende av ekonomiskt stöd från samhällets sida.

Särskild efterlevandepension skall enligt kommitténs förslag utgå i två olika former, nämligen som omställningsbidrag och som försörjningsbidrag. Inom det reformerade efterlevandestödet läggs vid sidan härav stor vikt vid insatser på de arbetsmarknads- och utbildningspolitiska områdena. Även förtidspensioneringen kan komma att spela en mer betydande roll för efterlevande än vad som är fallet f. n.

3.1 Omställningsbidrag

I de allmänna övervägandena har kommittén framhållit att man kan förutsätta att det för efterlevande erfordras en viss tid för att anpassa sig till den ofta plötsligt förändrade situationen och ställa om sig till de nya förhållanden som inträtt efter dödsfallet. I dessa fall bör samhället ge ekonomiskt stöd och därmed underlätta för den efterlevande att genomföra den nödvändiga omställningen. Avsikten med stödet är att kompensera såväl förlusten av den avlidnes förvärvsinkomster som bortfallet av hans eller hennes arbetsinsatser i hemmet. Detta stöd bör därför utges såväl efter tidigare förvärvsarbete som efter personer som ägnat sig åt arbete enbart i hemmet. Samhällets stöd i dessa situationer bör primärt ta sikte på att lämna ett ekonomiskt tillskott till de inkomster av förvärvsarbete som den efterlevande kan förutsättas uppbära (avsnitt 8.2).

Stödet bör utges i form av ett periodiskt utgående omställningsbidrag, som utbetalas från både folk- och tilläggspensioneringen. Någon nedre åldersgräns bör inte gälla för rätten till bidrag. Däremot bör bidraget utgå enbart i situationer där det generellt sett kan sägas ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan makarna och där ena makens bortgång inneburit en väsentligt förändrad situation för den efterlevande.

Omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag utgå under en tid av ett år omedelbart efter dödsfallet. Om den efterlevande tar vård om barn som

är under åtta års ålder skall bidraget dock kunna utgå så länge detta förhållande består.

För rätten till *omställningsbidrag under en tid av ett år efter dödsfallet* föreslår kommittén att det skall krävas att makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Ett sådant villkor om faktisk sammanlevnad är motiverat bl. a. med hänsyn till att bidraget är avsett att ge kompensation för de direkta och omedelbara effekterna av dödsfallet. Har sammanboendet avbrutits dessförinnan föreligger inte något samband mellan dödsfallet och den efterlevandes ekonomiska situation.

Vidare skall enligt förslaget gälla som villkor att den efterlevande

a) vid makens död stadigvarande sammanbodde med barn, som stod under vårdnad av makarna eller av endera av dem och som inte hade uppnått åtta års ålder, eller

b) oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

Avgörande för om omställningsbidrag skall kunna utgå i nu aktuella fall är förhållandena sådana de gestaltade sig vid tidpunkten för dödsfallet. Förändringar som inträffar därefter blir utan betydelse för den fortsatta rätten till bidrag för en tid av ett år.

I enlighet med de utgångspunkter kommittén uppställt för familjepensionsreformen föreslås att det för rätten till omställningsbidrag i nu berörda fall skall gälla en övre åldersgräns vid 65 år. Efterlevande som före dödsfallet uppnått denna ålder skall alltså inte erhålla omställningsbidrag. Och beviljat sådant bidrag upphör att utgå om och när den efterlevande under ettårsperioden fyller 65 år.

Rätt till *omställningsbidrag vid vård av minderårigt barn* skall enligt kommitténs förslag tillkomma efterlevande för tid efter det att det ettåriga bidraget bortfallit. Som förutsättningar för rätten föreslår kommittén skall gälla att den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn, som är under åtta års ålder och vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Dessutom skall, liksom beträffande omställningsbidragets första beståndsdel, krävas att också makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Enligt förslaget fordras alltså att den efterlevande har den rättsliga vårdnaden *och* faktisk vård om barnet efter dödsfallet. Däremot skall det inte vara något villkor för pensionsrätt att det är ett biologiskt barn till båda eller en av makarna.

Omställningsbidraget skall i dessa fall utgå fram till dess det yngsta barnet fyller åtta år. Om sammanboendet med barnet upphör dessförinnan eller om den efterlevande förlorar vårdnaden om det, bortfaller bidraget från den tidpunkten. Kommer emellertid i sådant fall den efterlevande att senare ånyo uppfylla villkoren om vårdnad och sammanboende, skall pensionsrätten kunna återupplivas.

I fråga om förevarande del av omställningsbidraget skall enligt förslaget inte finnas någon övre åldersgräns med avseende på den efterlevande. I detta hänseende bör alltså gälla undantag från den föreslagna principen att familjepension inte skall kunna utgå efter 65 års ålder. I de fall där den efterlevande har att ta vård om minderårigt barn får behovet av ekonomiskt tillskott under en omställningsperiod efter makens bortgång sägas vara oberoende av den efterlevandes ålder.

I frågan om *nivåerna för omställningsbidrag* betonar kommittén att syftet med bidraget är att ge ett ekonomiskt tillskott till den efterlevandes andra inkomster. Det är alltså i första hand inte avsett att ensamt svara för den efterlevandes underhåll, utan det skall ge en kompensation under viss tid för bortfallet av den avlidnes förvärvsinkomster och arbetsinsatser i hemmet. Å andra sidan skall bidraget inte heller utgöra någon form av begravningshjälp eller liknande. I stället är tanken att bidraget skall underlätta för den efterlevande att genomföra den nödvändiga anpassningen till den nya situationen och lindra de särskilda ekonomiska svårigheter som makens bortgång generellt sett kan förutsättas ge upphov till. Bidraget bör utgå med samma belopp i dess båda former, dvs. beloppet för bidrag under en tid av ett år bör motsvara det bidragsbelopp som utges vid vård av barn.

Inom *folkpensioneringen* föreslår kommittén att omställningsbidraget skall för år räknat utges med belopp motsvarande 100 % av basbeloppet (17 300 kr i juli 1981).

Enligt kommitténs förslag är det inte aktuellt att utge pensionstillskott till omställningsbidrag från folkpensioneringen. Inte heller skall till detta knytas rätt till kommunalt bostadstillägg. Bostadsstöd kan i stället utgå inom ramen för de statskommunala bostadsbidragen. Omställningsbidraget skall utgöra skattepliktigt inkomst för den berättigade. De särskilda regler om extra avdrag vid beskattningen som gäller för folkpensionärer skall inte äga tillämpning på den som uppbär pension enbart i form av omställningsbidrag.

Inom *tilläggpensioneringen* bör bidraget anknytas till den egenpension som den avlidne uppbär eller skulle erhållit om rätt till hel förtidspension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Vid bestämmandet av kompensationsgraden för ATP måste hänsyn tas till de sammanlagda tilläggs-pensionsförmåner som skall kunna utges efter en avliden, och det bör därför beaktas om det samtidigt utges barnpension efter vederbörande. Kommitténs förslag i fråga om barnpension från tilläggpensioneringen innebär att sådan alltid skall utges med samma belopp oberoende av om pension utgår också till vuxen efterlevande. Mot denna bakgrund föreslår kommittén att omställningsbidrag från tilläggpensioneringen som huvudregel skall utgå med belopp motsvarande 30 % av den avlidnes egenpension. Utges samtidigt barnpension, skall omställningsbidraget utgöra 10 % av egenpensionen.

Tabell 2 Sammanlagd familjepension från ATP enligt föreslagna och enligt nuvarande regler. Procent av den avlidnes egenpension

Familj	Föreslagna regler		Nuvarande regler	
	Omställningsbidrag utgår	Omställningsbidrag utgår inte	Änkepension utgår	Änkepension utgår inte
Efterlevande vuxen	30	—	40	—
Efterlevande vuxen + 1 barn	50	40	50	40
Efterlevande vuxen + 2 barn	70	60	60	50
Efterlevande vuxen + 3 barn	90	80	70	60
Efterlevande vuxen + 4 barn	110	100	80	70
Efterlevande vuxen + 5 barn	130	120	90	80

Storleken av den sammanlagda familjepensionen från ATP i form av omställningsbidrag och barnpension till olika familjer redovisas i tabell 2. Tabellen ger också en jämförelse med den familjepension som i motsvarande fall utges enligt de nu gällande reglerna.

Omställningsbidraget skall utgå opåverkat av de inkomster av förvärvsarbete som den efterlevande erhåller. Med hänsyn härtill finns inte skäl att genomföra någon form av samordning mellan bidraget och sociala förmåner som träder i stället för inkomst av förvärvsarbete. Inte heller sådana förmåner av annat slag skall samordnas med eller prövas mot omställningsbidraget.

I tabell 3 lämnas exempel på storleken av folk- och tilläggspension i form av omställningsbidrag och barnpension sammanlagt till olika familjer vid basbeloppet 17 300 kr och vid olika antaganden om den avlidnes medelpensionspoäng för ATP.

Tabell 3 Folk- och tilläggspension i form av omställningsbidrag och barnpension. Basbeloppet 17 300 kr

Medelpensionspoäng för den avlidne	Folk- och tilläggspensionens årsbelopp, kr			
	Familj			
	Bara vuxen	Vuxen och 1 barn	Vuxen och 2 barn	Vuxen och 3 barn
0,0	17 300	24 393	31 486	38 579
1,0	20 414	26 988	33 562	40 136
2,0	23 528	32 178	40 828	49 478
3,0	26 642	37 368	48 094	58 820
4,0	29 756	42 558	55 360	68 162
5,0	32 870	47 748	62 626	77 504
6,0	35 984	52 938	69 892	86 846
6,5	37 541	55 533	73 525	91 517

3.2 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder, förtidspension m. m.

Kommittén anser sig kunna utgå från att det stora flertalet efterlevande i yrkesaktiv ålder, som tillhör de generationer för vilka den reformerade efterlevandepensioneringen kommer att gälla, har sin försörjning tryggad genom eget arbete. Beträffande det mindre antal efterlevande, som befinner sig i en sådan situation att detta inte är fallet och som möter svårigheter på arbetsmarknaden, kommer samhällets *åtgärder inom arbetsmarknadspolitiken och på utbildningsområdet* att spela en väsentlig roll. En grundtanke bakom kommitténs förslag är att det skall göras kraftfulla insatser på dessa sektorer för att undanröja förvärvshindren för sådana efterlevande som inte har en fast fot på arbetsmarknaden och som inte heller lyckats få detta under den omställningsperiod varunder de erhåller omställningsbidrag (avsnitt 8.3).

En framskjuten plats härvid kan antas tillkomma den platsförmedlande verksamhet som bedrivs av den offentliga arbetsförmedlingen. Också arbetsmarknadsutbildningen kan förutsättas spela en betydelsefull roll. Genomgå-

ende av sådan utbildning kommer sannolikt i många fall att underlätta för efterlevande med en längre tids bortovaro från förvärvslivet att stärka sin ställning där. Av vikt för vissa grupper efterlevande torde även bli beredskapsarbeten, anställning med lönebidrag och anställning vid skyddad verkstad. Kommittén pekar i sammanhanget också på den yrkesinriktade rehabiliteringen samt på de möjligheter som finns till ekonomisk hjälp vid flyttning. En viss betydelse kan sannolikt tillmätas även kontant stöd som kan utgå vid arbetslöshet, även om detta stöd f. n. har en sådan utformning att det inte kan antas fylla ett mer omedelbart försörjningsbehov för någon större grupp av de efterlevande som här är aktuella.

Kommittén betonar vidare betydelsen av det rika utbud som finns på vuxenutbildningens område och de former av ekonomiskt stöd som kan utges vid studier.

För efterlevande som vid makens bortgång saknar ett förvärvsarbete som kan ge en tillfredsställande försörjning bör enligt kommitténs mening alltid göras försök att med utnyttjande av samhällets resurser i fråga om arbetsmarknadspolitiska åtgärder m. m. bereda den efterlevande möjlighet att få ett för denne lämpligt arbete. Det kan emellertid uppstå situationer där det visar sig att den efterlevande trots omskolning, utbildning e. d. inte kan erhålla ett förvärvsarbete till tryggnad av försörjningen. I andra fall åter kan situationen vara sådan att det, med hänsyn till den efterlevandes hälsotillstånd e. d., redan från början framstår som utsiktslöst att påbörja utbildning eller liknande med sikte på en senare arbetsplacering. För vissa efterlevande i denna ställning skulle i en framtid *förtidspension* kunna vara ett realistiskt alternativ. Mot bakgrund av en utförlig beskrivning av principerna för förtidspensionsbedömning belyser kommittén i betänkandet de möjligheter som finns för efterlevande kvinnor och män att erhålla förtidspension (avsnitt 8.4).

3.3 Försörjningsbidrag

Efterlevande, som har svårigheter att bereda sig inkomst genom förvärvsarbete men vars förvärvsförmåga inte är nedsatt av sådan orsak att rätt till förtidspension är för handen, skall enligt kommitténs förslag ha möjlighet att under vissa förutsättningar erhålla en särskild efterlevandepensionsförmån, benämnd försörjningsbidrag. Denna förmån är alltså avsedd för sådana efterlevande som inte lyckats få en fast fot på arbetsmarknaden och som inte heller kan beredas ett tillfredsställande skydd på grundval av åtgärder inom t. ex. arbetsmarknadspolitikens område eller genom förtidspensioneringen. Avsikten med försörjningsbidraget är att det skall utgöra ett skyddsnät för efterlevande som inte kan klara sin försörjning på annat sätt. Bidraget bör utges enbart i den mån andra former av stöd inte kan komma i fråga och således vara subsidiärt till sådant stöd (avsnitt 8.5).

De som i första hand kan antas komma i fråga för försörjningsbidraget är sådana efterlevande män och kvinnor som har enbart begränsade möjligheter att få ett arbete. I stor utsträckning kommer det sannolikt att röra sig om kvinnor, som har varit hemarbetande under en längre tid och som har bristande utbildning och yrkesvana. Härtill torde i många fall komma sådana faktorer som nedsatt hälsotillstånd och hög ålder. Särskild betydelse torde försörjningsbidrag kunna få för efterlevande vilka är bosatta på en ort med ett

ringa antal arbetstillfällen eller med odifferentierat näringsliv och vilka saknar möjlighet att flytta till annan ort. Det kan vidare bli aktuellt att för viss kortare tid utge försörjningsbidrag även till efterlevande, som kan påräkna ett arbete förr eller senare men som i annat fall skulle ställas utan ekonomiskt stöd till försörjningen på grund av att skyddet på arbetsmarknads- och utbildningsområdena inte är heltäckande. Detta kan t. ex. bli fallet beträffande efterlevande som saknar aktuell anknytning till arbetsmarknaden och som därför inte kan beviljas arbetslöshetsersättning i avvaktan på att ett lämpligt arbete skall beredas dem.

Försörjningsbidrag skall enligt kommitténs förslag kunna utgå till män och kvinnor på identiska villkor. Bidraget skall kunna börja utges först efter det att rätten till omställningsbidrag har upphört. Det skall utbetalas inom såväl folk- som tilläggs pensioneringen. Förutsättningarna för bidragsrätt bör utformas i nära anslutning till vad som föreslagits med avseende på omställningsbidraget. Detta innebär bl. a. att det som villkor för rätt till försörjningsbidrag skall gälla att den efterlevande uppfyllt kraven för att erhålla omställningsbidrag. Det skall alltså fordras att det förelegat en stadigvarande sammanlevnad med den sedermera avlidne maken samt dessutom stadigvarande sammanboende också med barn under åtta års ålder alternativt att sammanlevnaden med maken bestått under minst fem års tid.

Som särskilda förutsättningar för försörjningsbidrag skall enligt förslaget gälla att den efterlevandes svårigheter att bereda sig förvärvsinkomst har sin grund i arbetsmarknadsmässiga förhållanden, nedsatt hälsotillstånd eller därmed jämförlig orsak. Förvärvsmöjligheterna skall vidare vara nedsatta med minst hälften. Ytterligare bör fordras att försörjningssvårigheterna är en direkt följd av dödsfallet. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall därför ha förelegat redan vid tidpunkten för dödsfallet och ha bestått alltsedan dess.

Grundtanken bakom försörjningsbidraget är att det skall hjälpa den efterlevande att komma in på arbetsmarknaden, och bidrag skall därför inte utges under längre tid än vad som är nödvändigt. Bidraget skall alltså fylla en aktiverande och inte en passiverande funktion. Med hänsyn härtill uppställer kommittén särskilda krav på medverkan från den efterlevandes sida i ansträngningarna att bereda honom eller henne en plats i förvärvslivet, för att rätt skall föreligga till försörjningsbidrag. Den efterlevande bör, allt efter omständigheterna i det enskilda fallet, beredas hjälp i syfte att förbättra försörjningsmöjligheterna. Föreligger skäl att den efterlevande genomgår viss utbildning eller deltar i viss arbetsmarknadspolitisk åtgärd, bör tillses att sådan kommer till stånd.

Enligt kommitténs förslag skall försörjningsbidraget kunna utgå som helt bidrag, som två tredjedelar av helt bidrag eller som halvt bidrag. Avsikten är alltså att försörjningsbidraget skall kunna utges som t. ex. halvt bidrag såsom komplement till inkomster av ett halvtidsarbete.

Rätt till bidrag skall tillkomma endast efterlevande som är under 65 år. Någon nedre åldersgräns för bidragsrätten bör däremot inte finnas. Inte heller uppställs någon längsta tid varunder bidraget skall kunna uppbäras.

Erhåller en efterlevande, som uppbär försörjningsbidrag, ett stadigvarande arbete som ger en tillfredsställande försörjning, skall bidraget dras in eller sättas ned i relation till omfattningen av arbetet. Har rätten till bidrag en gång

bortfallit eller har bidraget nedsatts, skall inte kunna komma i fråga att senare på nytt bevilja bidrag eller höja detta. Skulle den efterlevande därefter ånyo bli arbetslös, föreligger nämligen inte längre något samband häremellan och dödsfallet. Är det tveksamt om den inträdda förbättringen av den efterlevandes förvärvsmöjligheter kommer att bli bestående för någon längre tid, skall enligt förslaget kunna beslutas att bidraget skall dras in endast för viss tid. Bidragsrätten blir då vilande under en provotid.

Kommittén bedömer det vara av vikt att försörjningssituationen för den som beviljats försörjningsbidrag noga följs upp kontinuerligt. Bidragsrätten skall därför omprövas med jämna mellanrum och minst en gång om året.

Avgöranden i ärenden om försörjningsbidrag skall enligt kommitténs förslag i första instans fattas av försäkringskassornas pensionsdelegationer. Kommittén understryker härvid vikten av ett nära samarbete med berörda arbetsmarknadsorgan.

Beträffande *nivåerna för försörjningsbidrag* föreslår kommittén en anknytning till vad som avses gälla för omställningsbidraget. Härigenom får man en önskvärd inbördes överensstämmelse mellan de olika former av familjepension som enligt förslaget skall utgå till vuxna efterlevande.

Kommittén föreslår sålunda att helt försörjningsbidrag skall inom folkpensioneringen utgå med belopp motsvarande 100 % av basbeloppet för år räknat. Inom tilläggspensioneringen skall bidraget utges med viss procentsats av den egenpension som den avlidne uppbar eller som han skulle ha erhållit om rätt till hel förtidspension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Helt bidrag skall utgöra 30 % av egenpensionen, om det inte samtidigt utbetalas barnpension, och eljest 10 % härav. Två tredjedels resp. halvt försörjningsbidrag utgår med motsvarande kvotdel av helt bidrag.

Liksom vad avser omställningsbidraget skall enligt kommitténs förslag inte utgå kommunalt bostadstillägg till försörjningsbidrag. Försörjningsbidraget skall utgöra skattepliktig inkomst för den berättigade enligt de regler som gäller för inkomst av tjänst, dvs. utan särregler om extra avdrag vid beskattningen.

Någon inkomstprövning i sedvanlig mening av försörjningsbidraget bör enligt kommitténs mening inte komma i fråga. Den nödvändiga avgränsningen av kretsen bidragsberättigade åstadkommes i stället genom att det uppställs vissa specificerade förutsättningar för rätten till bidrag. Däremot skall försörjningsbidrag inte kunna kompensera en efterlevande för sådan nedsättning av förvärvsmöjligheterna för vilken samtidigt utges ersättning i annan form. Med hänsyn härtill föreslår kommittén särskilda bestämmelser om *samordning* mellan försörjningsbidrag och vissa andra sociala förmåner vilka tar sikte på samma stödbehov som försörjningsbidraget. En utgångspunkt vid utformandet av dessa regler har varit att försörjningsbidraget skall vara subsidiärt till alla stödformer som avser att ge kompensation för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som försörjningsbidraget. I dessa fall skall försörjningsbidraget utges endast i den mån det överstiger den andra ersättningen.

I enlighet med nämnda principer föreslår kommittén att försörjningsbidrag inte skall utges i den mån den efterlevande för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna äger rätt till sjukpenning, förtidspension eller egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen. Är den efterlevande berätti-

gad till arbetslöshetsersättning, till utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering eller till vuxenstudiebidrag, skall försörjningsbidrag kunna utgå enbart i den utsträckning som det överstiger den andra ersättningen.

3.4 Efterlevandebegreppet m. m.

I frågan om den personkrets som skall omfattas av den reformerade efterlevandepensioneringen och vilka samlevnadsrelationer som således skall beredas ett skydd inom dennas ram uppställer kommittén inledningsvis vissa grundläggande utgångspunkter för den nödvändiga avgränsningen (avsnitt 8.6).

Familjepension bör utges endast i fall av samlevnad med familjefunktioner, och det bör krävas att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Av de föreslagna reglerna för omställningsbidrag och försörjningsbidrag följer att familjepension skall kunna utges endast i situationer där parterna stadigvarande sammanbott med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Det bör vidare fordras att det förelegat en hushållsgemenskap mellan parterna och att sammanlevnaden dem emellan haft viss stadga och varaktighet. Ytterligare en väsentlig princip för kommittén är att det skall gälla överensstämmande regler i nu förevarande hänseende mellan folk- och tilläggpensioneringen och att enhetlighet skall finnas även mellan omställnings- och försörjningsbidrag.

Utgångspunkt för avgränsningen av den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet bör alltså vara äktenskapet. Emellertid finns skäl att vissa grupper icke gifta samboende jämställs med gifta när det gäller rätten till familjepension. En utgångspunkt för kommittén har varit att det reformerade efterlevandestödet så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat skall uppvisa neutralitet mellan olika former av samlevnad.

Kommittén anser således att det inom såväl folk- som tilläggpensioneringen skall förekomma likställighet mellan gifta och vissa grupper icke gifta samboende. När det då uppkommer fråga om att närmare utforma en sådan regel om likställighet, konstaterar kommittén att det inte föreligger några avgörande motiv för att avvakta resultatet av pågående reformarbete inom familjerätten innan slutlig ställning tas till det aktuella spörsmålet. Inte heller finner kommittén det givet att målsättningen bör vara att finna lösningar vilka är generella för alla lagstiftningsområden ens inom socialrätten. Den likställighetsregel som väljs för efterlevandepensioneringen bör nämligen utformas med hänsyn till syftet med de konkreta förmånsreglerna på det fältet och under beaktande av att den skall äga tillämpning just på den särskilda kategorin efterlevande och de ekonomiska behov som typiskt sett kan föreligga för den gruppen. På andra håll i lagstiftningen kan andra hänsyn göra sig gällande. Detta utesluter dock inte att det framstår som i hög grad önskvärt att på området ha enhetliga regler inom olika delar av den allmänna pensioneringen.

När det gäller att uppställa en regel som inom pensioneringen tillägger samlevnad utan äktenskap motsvarande rättsverkningar som äktenskap framstår det enligt kommitténs mening som önskvärt att denna likställighetsregel exakt fastslår vilka objektiva förutsättningar som skall föreligga för

regelns tillämplighet och att dessa faktorer låter sig konstatera utan en omfattande utredning i varje enskilt fall. Mot bakgrund bl. a. härav avvisar kommittén ett antal olika diskuterade alternativ för utformning av en likställighetsregel. Ett alternativ, som däremot i stor utsträckning tillgodoser de angivna önskemålen och som även i övrigt löser avgränsningsproblemen på ett i huvudsak ändamålsenligt och socialt tillfredsställande sätt, är den lösning som f. n. gäller för rätten till änkepension inom folkpensioneringen. Genom dess anknytning till förekomsten av gemensamt barn eller tidigare äktenskap täcker man flertalet av de fall där överensstämmelsen med ett äktenskap är störst och där det finns anledning för samhället att gripa in med särskilt stöd åt efterlevande.

Kommittén finner således att den framtida familjepensioneringens likställighetsregel bör utformas med utgångspunkt från den motsvarande regel som f. n. gäller inom folkpensioneringen. Enligt förslaget skall alltså med gifta likställas sådana icke gifta samboende som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft barn gemensamt. Dessutom fordras att det rört sig om ett stadigvarande sammanboende. Även i fall då parterna vid dödsfallet väntade gemensamt barn skall den efterlevande icke gifta parten kunna likställas med änka eller änking.

En särskild fråga som uppkommer i sammanhanget är vilka regler som bör gälla för *bortfall av pensionsrätt* vid ingående av nytt äktenskap eller inledande av sammanboende med annan. I denna del finner kommittén att skäl kan anföras till förmån för att inte låta familjepensionen automatiskt upphöra att utgå om den berättigade ingår nytt äktenskap e. d. Med hänsyn härtill och till att det endast är fråga om bidragsrätt för en begränsad tid föreslår kommittén att sådant omställningsbidrag som utgår under en tid av ett år efter dödsfallet inte skall påverkas av omgifte eller upptagande av annan sammanlevnad.

Med avseende på omställningsbidrag som utgår vid vård av barn och på försörjningsbidrag föreslår kommittén att en lösning av motsatt innebörd skall väljas. Det rör sig i dessa fall om pensionsförmåner som kan komma att utges under en längre tidsperiod, och en ordning som lämnar pensionen opåverkad av omgifte e. d. skulle härvidlag kunna uppfattas som stötande. Det är vidare nödvändigt att bestämmelserna inom den allmänna försäkringen utformas enligt vissa schabloniserade grunder med utgångspunkt från vad som generellt sett framstår som den lämpligaste lösningen och som inte lämnar utrymme för någon skönsmässig prövning från fall till fall. Kommittén föreslår därför att rätten till förlängt omställningsbidrag (vid vård av barn) och till försörjningsbidrag skall bortfalla om den berättigade ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med annan, med vilken den efterlevande varit gift eller har eller har haft eller väntar barn. Om rätten till familjepension en gång upphört med tillämpning av den uppställda regeln skall pensionsrätten inte kunna återupplivas, om det nya äktenskapet eller sammanboendet senare upplöses.

Den av kommittén för familjepensioneringen föreslagna likställighetsregeln skall enligt förslaget erhålla motsvarighet inom *övriga områden av den allmänna pensioneringen*. Kommittén föreslår således att det vid beräkning av storleken av ålders- och förtidspension skall gälla att med gift pensionstagare likställs pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med annan med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft eller väntar barn. Liksom hittills skall vidare i detta hänseende den bestämmelsen

äga tillämpning att gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, skall likställas med ogift pensionstagare, om särskilda skäl inte föranleder till annat. Motsvarande regler föreslås gälla i fråga om rätten till kommunalt bostadstillägg och – övergångsvis utgivet – hustrutillägg.

3.5 Internationella frågor

I internationellt hänseende föreslår kommittén att det med avseende på de nu föreslagna formerna av familjepension till vuxna efterlevande skall gälla följande regler (avsnitt 8.7).

Folkpension och tilläggspension i form av omställningsbidrag och försörjningsbidrag skall självfallet utan några kvalifikationsvillkor i förevarande avseende utgå till alla *svenska medborgare som bor här i landet*.

Utländska medborgare (och statslösa) som är bosatta i Sverige skall vara berättigade till tilläggspension i form av omställnings- och försörjningsbidrag enligt samma regler som svenska medborgare. Den enda förutsättning som härvidlag skall gälla är att den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng för ATP.

Beträffande familjepension från folkpensioneringen till utlänningar som bor här i landet skall enligt förslaget gälla samma bestämmelser som nu tillämpas för änkepension och som nyligen införts i den svenska lagstiftningen efter mönster av modernare bilaterala socialförsäkringskonventioner. Efterlevande, som är utländsk medborgare eller statslös och som är bosatt i Sverige, skall alltså ha rätt till omställnings- och försörjningsbidrag under förutsättning antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet. Av förslagen ovan följer att makarna dessutom måste ha stadigvarande sammanbott med varandra vid tidpunkten för dödsfallet.

Vad avser rätten för *svenska medborgare* att uppbära familjepension vid *bosättning utanför Sverige* föreslår kommittén skilda regler för omställnings- och försörjningsbidrag.

Tilläggspension i form av omställningsbidrag skall kunna utges utan inskränkningar med avseende på bosättningsort eller liknande. Inom folkpensioneringen skall omställningsbidraget i nu berörda fall utgå i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng inom ATP, alltså enligt samma regler som nu gäller för bl. a. änkepension.

Försörjningsbidraget har däremot starka inslag av ett behovsprövat socialt grundskydd för i Sverige bosatta, och det skall som villkor för rätt till bidraget gälla att den efterlevande har kontinuerlig kontakt med den svenska arbetsförmedlingen och är beredd att ta ett arbete som anvisas av denna. Med hänsyn härtill skall enligt förslaget gälla som huvudregel att försörjningsbidrag inte utges till efterlevande som är bosatta utomlands. Denna regel avser såväl folk- som tilläggspensioneringen.

Inom båda pensionssystemen skall dock undantag kunna medges i de situationer då den efterlevande bosätter sig utanför Sverige för vård av hälsan eller då det skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen.

Vad sedan gäller *utlänningars rätt till familjepension vid bosättning utanför*

Sverige skall enligt förslaget tilläggspension i form av omställningsbidrag kunna utgå utan särskilda villkor. Försörjningsbidrag från tilläggspensioneringen skall, i likhet med vad som föreslås gälla för svenska medborgare, som regel inte kunna uppbäras av den som är bosatt utomlands. Möjlighet till dispens skall dock finnas. Inom folkpensioneringen bör frågan om rätten för utländska medborgare att erhålla omställnings- och försörjningsbidrag under tid då de är bosatta utanför Sverige lösas genom konventionsförhandlingar på grundval av ömsesidighet. Någon rätt härtill enligt den svenska lagstiftningen skall inte finnas i andra fall än då den särskilda dispensregeln kan tillämpas.

I betänkandet behandlar kommittén även spørsmålet om vilken inverkan de föreslagna nya reglerna för familjepension kan få på de konventionsförpliktelser som Sverige har åtagit sig genom olika bilaterala konventioner och genom multilaterala konventioner som ålägger ratificerande stat att garantera befolkningen en viss minimistandard på olika områden inom det sociala trygghetssystemet (avsnitt 9.5).

4 Övergångsbestämmelser m. m.

Förslaget till reformerad familjepensionering innebär bl. a. att de nuvarande generella och livsvariga änkepensionerna ersätts av tidsbegränsade, könsneutrala och mer behovsinriktade förmåner för vuxna efterlevande samt att tyngdpunkten inom pensioneringen överflyttas på barnpensionerna. Dessa omfattande förändringar kan inte träda i kraft fullt ut vid en viss bestämd tidpunkt, utan det nya regelsystemet får börja tillämpas successivt (avsnitt 9.1).

Det blir därför erforderligt med långtgående övergångsbestämmelser till den reformerade efterlevandepensioneringen. De kvinnor som vid införandet redan uppbär änkepension bör vara bevarade fortsatt rätt därtill. Hänsynen till de grupper av äldre kvinnor som inrättat sina liv efter tidigare samhällsförhållanden och förlitat sig på fortbeståndet av nuvarande efterlevandeförmåner gör det vidare nödvändigt att också efter de nya reglernas ikraftträdande låta nuvarande bestämmelser om änkepension äga fortsatt tillämpning även för andra kvinnor, som uppnått viss ålder. Det nya regelsystemet skall enligt förslaget avse enbart de generationer kvinnor som vuxit upp under den samhällsstruktur och med de familjemönster som utgör grund för kommittén att lägga fram förslag om en genomgripande familjepensionsreform. Dessutom skall alla efterlevande män omedelbart bli omfattade av det nya efterlevandeskyddet.

Kommittén avstår från att lägga fram något konkret förslag om vid vilken tidpunkt de nya reglerna för familjepension skall börja tillämpas. Samtliga de i betänkandet framlagda förslagen bör dock ses som en enhet och träda i kraft vid ett och samma tillfälle.

De övergångsbestämmelser som kommittén föreslår skall gälla för den reformerade efterlevandepensioneringen innebär följande.

- ☐ Efterlevande män ges rätt till omställnings- och försörjningsbidrag fr. o. m. tidpunkten för lagstiftningens ikraftträdande under förutsättning att dödsfallet inträffar därefter.
- ☐ Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet, får om de då har rätt till änkepension – oberoende av ålder – behålla änkepensionen även fortsättningsvis enligt de regler som nu gäller.
- ☐ Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet, kan om de vid makens död inte äger rätt till änkepension inte heller beviljas stöd enligt det nya systemet för familjepension.

- ☐ Efterlevande kvinnor, som vid ikraftträdandet inte har fyllt 45 år och vars make avlider efter den nya lagstiftningens införande, omfattas av det reformerade regelsystemet och kan alltså erhålla omställnings- och försörjningsbidrag. Någon rätt till änkepension föreligger inte för kvinnor i denna kategori.
- ☐ Efterlevande kvinnor, som vid den nya lagstiftningens införande har fyllt 45 år och vars make avlider efter ikraftträdandet, kan – om förutsättningarna enligt de nu gällande reglerna är uppfyllda – beviljas änkepension från folk- och tilläggs pensioneringen. Pensionsrätten följer hittillsvarande regler. Någon rätt att i stället erhålla familjepension enligt det reformerade systemet härför föreligger inte för denna kategori kvinnor.
- ☐ Efterlevande barn, vars ena förälder avlider efter ikraftträdandet eller som då blir föräldralöst, erhåller som huvudregel barnpension med tillämpning fullt ut av de nya bestämmelserna. Utgår samtidigt änkepension enligt det äldre regelsystemet efter barnets fader, skall dock gälla vissa särskilda regler om samordning mellan barnpensionen och änkepensionen.
- ☐ Efterlevande barn, som vid ikraftträdandet redan har rätt till barnpension, får som huvudregel, i förekommande fall, barnpensionen uppräknad med tillämpning av de då införda nya reglerna. Utgår vid den tidpunkten samtidigt änkepension efter barnets fader, sker emellertid en samordning mellan barnpensionen och änkepensionen.

De föreslagna principerna för övergångsregleringen skall på alla punkter vara desamma för folk- och tilläggs pensioneringen. Kommittén anser således att, även om i vissa sammanhang tankar framförts om att intjänad rätt till tilläggs pension inte bör rubbas vid förändringar av pensionsbestämmelserna, någon principiell skillnad inte bör göras mellan de båda pensionssystemen. Enligt kommitténs uppfattning måste det, oberoende av hur pensionerna finansieras, stå lagstiftaren fritt att då förhållandena så påkallar anpassa reglerna för förmånerna så att de kommer att stå i överensstämmelse med föreliggande behov och med de förändrade förhållandena. Någon jämförelse med privata pensionsförsäkringar kan härvidlag inte göras; den allmänna tilläggs pensioneringen bygger på helt andra principer.

I betänkandet redovisar kommittén vidare exempel på de belopp som i olika situationer skulle komma att utbetalas i skilda former av familjepension efter ett genomförande av det föreslagna nya systemet härför (avsnitt 9.2).

Sådan änkepension, som utgår till kvinnor som blivit änkor före den 1 juli 1960 och vilken pension enligt nuvarande regler är inkomstprövad, bör enligt kommitténs mening även fortsättningsvis utges enligt de hittillsvarande reglerna (avsnitt 9.4).

5 Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd

Det nuvarande efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringens har i huvudsak samma syfte som familjepensioneringen, och det vilar på samma principer som denna. Förutsättningarna för rätten till efterlevandesförmåner inom arbetsskadeförsäkringens har utformats efter mönster av motsvarande regler inom den allmänna pensioneringen. När familjepensioneringen nu föreslås få en från grunden ändrad inriktning, framstår det därför som påkallat att företa en översyn även av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringens. Härfor talar även den nära anknytning som i berörda hänseende finns mellan de två socialförsäkringarna. Förmåner från arbetsskadeförsäkringens samordnas nämligen med allmän pension på så sätt att efterlevandelivränta från arbetsskadeförsäkringens utgår endast i den mån den överstiger familjepension som den efterlevande är berättigad till. Den reform som sålunda bör komma till stånd av arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd bör ha som utgångspunkt de riktlinjer som kommittén dragit upp för det framtida efterlevandestödet inom den allmänna pensioneringen.

Kommittén föreslår sålunda att arbetsskadeförsäkringens nuvarande efterlevandeskydd successivt skall avvecklas och ersättas av andra former av stöd, vilka tar sikte på att i första hand bereda ett skydd för minderåriga barn samt för efterlevande vuxna – män och kvinnor – som befinner sig i en sådan situation att det generellt sett kan anses föreligga ett stödbehov. I sistnämnda hänseende bör alltså förmåner utges under dels en omställningsperiod efter dödsfallet, dels för längre tid till efterlevande som av arbetsmarknadsmässiga skäl e. d. har nedsatta förvärvsmöjligheter. Liksom i fråga om den allmänna pensioneringen bör också de nya reglerna inom arbetsskadeförsäkringens förses med långtgående och generösa övergångsbestämmelser till skydd för äldre kvinnor vilka inrättat sitt liv efter en äldre tids familjemönster och samhällsstruktur.

Någon fullständig överensstämmelse mellan arbetsskadeförsäkringens och den allmänna pensioneringen kan dock inte komma till stånd. Arbetsskadeförsäkringens särart med dess skadeståndsrättsliga betraktelsesätt bör tillåtas slå igenom även på det nya efterlevandeskyddets område.

Sålunda bör nuvarande *begravningshjälp* inom arbetsskadeförsäkringens kvarstå oförändrad också i framtiden.

Kommitténs förslag innebär att livränta skall utgå till *efterlevande barn* enligt i huvudsak samma regler som gäller i dag. Livräntan skall alltså utges fram till dess barnet fyller 19 år eller, i vissa fall, längst till 21 års ålder. Däremot skall styvbarn inte längre kunna beviljas barnlivränta. Härfor talar

samma skäl som de vilka föranlett kommittén att inte föreslå någon utvidgning av rätten till barnpension till att omfatta också nämnda kategori barn. På samma sätt som föreslås beträffande rätten till barnpension bör livränta framdeles kunna utges till utländskt barn som tagits emot av den försäkrade i adoptionssyfte, om denne skulle avlida till följd av arbetsskada innan adoptionen rättsligt genomförts.

Liksom f. n. skall enligt förslaget barnlivränta för ett barn utgöra 40 % av ersättningsunderlaget (i princip motsvarande den avlidnes egenlivränta eller sjukpenninggrundande inkomst vid tiden för dödsfallet). Finns fler än ett barn, skall den nämnda procentsatsen höjas med 20 för varje barn utöver det första och det sammanlagda livräntebeloppet fördelas lika mellan barnen. Med hänsyn till att tyngdpunkten inom efterlevandeskyddet skall läggas på förmåner åt minderåriga barn, bör barnlivränta i framtiden utges enligt de angivna procentsatserna även i de fall då det samtidigt utgår livränta till vuxen efterlevande. Någon sänkning av barnlivräntorna i dessa situationer bör alltså inte längre komma i fråga.

Till *vuxna efterlevande* skall enligt kommitténs förslag kunna utgå omställningslivränta och försörjningslivränta.

Rätt till livränta tillkommer efterlevande make (man och kvinna). Med make likställs icke gift efterlevande som stadigvarande sammanbodde med icke gift man eller kvinna vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft eller väntar barn med denne. Andra kategorier som sammanbott såsom ogifta under äktenskapsliknande förhållanden omfattas inte av efterlevandeskyddet. Detta innebär visserligen en viss inskränkning i förhållande till dagens regler. Den valda lösningen framstår dock som motiverad bl. a. av önskan att erhålla regler som överensstämmer med den allmänna pensioneringens.

Efterlevande make får rätt till *omställningslivränta* för en tid av ett år efter dödsfallet. Sådan rätt tillkommer efterlevande som är under 65 år och som vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med den sedermera avlidne. Även i övrigt överensstämmer villkoren för rätt till omställningslivränta med de som avses gälla för rätten till omställningsbidrag inom familjepensioneringen.

Omställningslivränta skall kunna utgå för längre tid än ett år i fall då den efterlevande maken har att ta vård om minderårigt barn. Föresättningarna för rätten till sådan omställningslivränta motsvarar villkoren för rätt till omställningsbidrag vid vård av barn under åtta års ålder.

Till efterlevande som efter omställningsperiodens utgång möter problem att försörja sig genom eget arbete skall kunna utgå *försörjningslivränta*. Rätt härtill skall tillkomma efterlevande make, som inte fyllt 65 år och som uppfyller motsvarande villkor som de vilka uppställts för rätten till försörjningsbidrag inom efterlevandepensioneringen. Allt efter omfattningen av den föreliggande nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall livräntan kunna utgå som hel, två tredjedels eller halv livränta.

Också på andra punkter, som t. ex. föresättningarna för bortfall av rätten till efterlevandelivränta, skall enligt förslaget gälla motsvarande bestämmelser som inom den reformerade familjepensioneringen.

Den rätt som i dag finns för *frånskild kvinna* att erhålla livränta efter sin förutvarande make föreslår kommittén skall upphävas. Principiella skäl talar emot en ordning av detta slag. Den nuvarande regeln tillämpas för övrigt inte i något enda fall f. n.

I frågan om *kompensationsgrader* för efterlevandelivränta till make föreslår kommittén att såväl omställnings- som försörjningslivräntan skall utgöra 45 % av ersättningsunderlaget i fall då den avlidne inte efterlämnar något pensionsberättigat barn. Utgår samtidigt barnlivränta, skall den vuxnes efterlevandelivränta uppgå till 20 % av ersättningsunderlaget. Förslaget innebär härigenom att det till olika familjer skall utges livränta med samma totala belopp som utgår enligt nu gällande regler inom arbetsskadeförsäkringen. En nyhet är emellertid att det inte skall göras någon reduktion av livräntan till barn, när livränta utgår även till vuxen efterlevande. I sådana fall skall reduktionen i stället göras på livräntan till den vuxne. I likhet med vad som nu gäller skall finnas en maximeringsregel av innebörd att de sammanlagda livräntorna till efterlevande inte får överstiga ersättningsunderlaget.

Dagens regler i lagen om arbetsskadeförsäkring ger rätt för den avlidnes *föräldrar* att under särskilda förutsättningar erhålla efterlevandelivränta. Med hänsyn bl. a. till de möjligheter som numera öppnats för rätt till ålderspension från folkpensioneringen för invandrare och då den nämnda regeln inte tillämpats i något enda fall efter tillkomsten av LAF, föreslår kommittén att denna nu skall avskaffas.

Liksom hittills skall enligt förslaget gälla att efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen *samordnas* med efterlevandepension från den allmänna pensioneringen. Nuvarande princip härför, att livräntan utges endast i den mån den överstiger pensionen, skall kvarstå oförändrad.

De nya reglerna på förevarande område bör träda i kraft vid samma tidpunkt som motsvarande förändringar genomförs inom den allmänna pensioneringen. För arbetsskadeförsäkringens vidkommande bör gälla i princip samma *övergångsregler* som för familjepensionsreformen. Avgörande för om de äldre eller de nya reglerna skall tillämpas i ett visst fall bör dock inte vara tidpunkten för dödsfallet utan den tidpunkt när arbetsskadan inträffade.

Kommittén föreslår att efterlevande män skall ges rätt till livränta enligt de nya reglerna i fall då hustrun avlidit till följd av arbetsskada som uppkommit efter ikraftträdandet. I fråga om efterlevande kvinnor skall de som vid ikraftträdandet redan har rätt till livränta få denna rätt bedömd enligt hittillsvarande regler också i fortsättningen. Denna övergångsregel gäller alla former av efterlevandelivränta. Utgående sådan skall alltså aldrig kunna dras in på grund av det nya regelsystemets ikraftträdande. Nu gällande regler tillämpas för kvinnor också i de fall då mannen drabbats av arbetsskada före ikraftträdandet men avlidit därav först efter de nya reglernas införande. I de situationer då arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet skall alla kvinnor som vid det nya regelsystemets införande är 45 år eller äldre få sin rätt till efterlevandelivränta prövad enligt hittillsvarande regler. Kvinnor som vid ikraftträdandet är 44 år eller yngre omfattas omedelbart av de nya bestämmelserna om efterlevandeskydd. Med avseende på efterlevande barn skall det nya systemet börja tillämpas direkt efter reformens genomförande, i princip oberoende av vid vilken tidpunkt arbetsskadan inträffat. Om det samtidigt med barnlivränta utges änkelivränta enligt hittillsvarande regler skall dock gälla vissa särskilda övergångsbestämmelser om samordning mellan dessa förmåner.

6 Hustrutillägget

Hustrutillägget är en inkomstprövad särskild folkpensionsförmån som kan utgå till hustru till ålders- eller förtidspensionär. Som huvudregel krävs att hustrun har fyllt 60 år för att tillägg skall kunna utgå till henne, men det kan utges även till yngre kvinnor om särskilda skäl föreligger.

Liksom änkepensioneringen är hustrutillägget uppbyggt med utgångspunkt från en äldre tids familjemönster och arbetsfördelning mellan makar. Till grund för tillägget ligger samma tankar som bakom änkepensioneringen. Det kan enligt kommitténs mening inte betvivlas att hustrutillägget under den tid som det har funnits har fyllt ett väsentligt socialt behov. Under årens lopp har det dock fått en ändrad karaktär, och det kan nu utgå även till familjer med höga inkomster vid sidan av mannens pension.

Under de senaste årtiondena har ägt rum omfattande förändringar i bl. a. familjemönster och kvinnornas ställning på arbetsmarknaden. Dessa och andra förhållanden har i väsentliga avseenden ryckt undan grunden för socialförsäkringsförmåner av den typ som hustrutillägget representerar. Enligt kommitténs bedömning kan inte komma i fråga att för framtiden bibehålla hustrutillägget i den utformning det har i dag. En förutsättning för hustrutillägget är förhandenvaron av en allmän änkepensionering. Genom den av kommittén föreslagna familjepensionsreformen brister nu denna förutsättning. Det bör därför övervägas att genomföra en motsvarande successiv avveckling av hustrutillägget som av änkepensioneringen.

Till förmån härför talar även andra omständigheter. Genomförda höjningar av folkpensionerna samt införandet och utbyggnaden av pensionstillskotten och övriga tilläggsförmåner såsom kommunalt bostadstillägg ger numera den som erhåller folkpension och dennes hustru en helt annan grundtrygghet än vad som var fallet vid hustrutilläggets tillkomst. Genomförandet av den allmänna tilläggsförsäkringen medverkar också till att ge pensionstagarna och deras familjer en god ekonomisk standard. Vidare bör beaktas den utvidgning som under början av 1970-talet gjordes av rätten till förtidspension samt därefter införda regler om ökade möjligheter till en rörlig pensionsålder. Nämda förhållanden har medfört att behovet av hustrutillägg nu inte är lika framträdande som tidigare och att det kan antas komma att ytterligare minska framöver.

Reglerna för inkomstprövning av hustrutillägget medför vidare att sådant tillägg utges även i situationer där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov därav. I många kommuner kan sådant tillägg utgå med visst belopp även om makarna har sammanlagda inkomster som klart överstiger

vad två förvärvsarbetande i åtskilliga fall kan erhålla genom arbete på heltid. Några större möjligheter att genom regeländringar undvika denna konsekvens finns enligt kommitténs bedömning inte.

Kommittén har övervägt den i vissa sammanhang väckta tanken att ersätta hustrutillägget med ett könsneutralt maketillägg. Genom denna lösning skulle man emellertid inte avlägsna de invändningar som kan riktas mot hustrutillägget. Dessa skulle i stället, genom utökningen av den förmånsberättigade personkretsen, komma att framstå som än mer befogade. Införandet av ett maketillägg skulle dessutom medföra omfattande kostnadsökningar (i storleksordningen 250 milj. kr för år). Kommittén avvisar alltså tanken på att omvandla hustrutillägget till ett maketillägg.

Kommitténs förslag innebär i stället att hustrutillägget på sikt skall avskaffas som en särskild folkpensionsförmån. De reella stödbehov som framdeles kan föreligga i situationer där hustrutillägg nu utges bör tillgodoses på annan väg. I det begränsade antal fall där hustrun inte har ett eget förvärvsarbete för att klara försörjningen bör åtgärder sättas in på arbetsmarknadsområdet. Även egenpension i form av förtidspension kan i viss utsträckning ses som ett realistiskt och tillfredsställande alternativ.

I fråga om den närmare utformningen av förslaget finner kommittén att något hinder mot en avveckling av hustrutillägget inte kan anses föreligga vad avser yngre kvinnor som enligt nuvarande ordning har möjlighet att beviljas hustrutillägg med stöd av den särskilda dispensregeln. Beträffande de kvinnor som i dag är äldre och medelålders är situationen dock en annan. Liksom i fråga om familjepensionsreformen måste hänsyn tas till att många kvinnor i dessa grupper har inrättat sina liv efter en äldre tids samhällsförhållanden och familjemönster. Avvecklingen av hustrutillägget får därför ske på sikt, och särskilda övergångsregler skall säkra att hustrutillägg även fortsättningsvis skall kunna utgå till kvinnor som i dag är äldre.

Kommitténs förslag till övergångsreglering innebär att kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre skall ges fortsatt rätt att erhålla hustrutillägg enligt hittillsvarande regler. Kvinnor som är yngre skall inte vidare kunna beviljas hustrutillägg efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Den som då redan har rätt till tillägg skall emellertid också i fortsättningen få rätten härtill prövad efter nuvarande regler. Detta förslag innebär att förändringen av hustrutillägget kommer att få mera påtaglig effekt först 15 år efter det att nya regler trätt i kraft.

Förändringen bör träda i kraft vid samma tidpunkt som familjepensionsreformen.

Kommittén behandlar i detta sammanhang slutligen också ett till kommittén överlämnat spörsmål om övergången från hustrutillägg till änkepen-sion.

7 Barntillägget

Den särskilda folkpensionsförmånen barntillägg kan utgå till den som uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension och som har barn under 16 års ålder. Tillägget är inte inkomstprövat men minskas med hänsyn till den tilläggspension som pensionstagaren uppbär. Syftet med barntillägget är att utgöra ett bidrag till pensionerad förälders kostnader för barn.

Vid sin översyn av barntillägget har kommittén funnit att denna förmån även framdeles har ett väsentligt ändamål att fylla. Någon anledning att ändra barntilläggets grundläggande konstruktion finns enligt kommitténs mening inte. I betänkandet lägger kommittén däremot fram olika förslag som innebär dels förstärkningar i skilda avseenden av barntillägget, dels en anpassning av detta till andra folkpensionsförmåner.

I fråga om den barntilläggsberättigade *personkretsen* finner kommittén att rätten till tillägg även framdeles bör vara knuten till föräldrarna och deras underhållsskyldighet gentemot barn. Denna princip bör nu tillåtas slå helt igenom, och någon rätt för styvförälder att, såsom i dag är fallet, uppbära barntillägg bör därför inte finnas, ej ens i den situationen att underhållsskyldig biologisk förälder till barnet har avlidit. I fall av detta slag är redan genom andra förmåner garanterat att barnet erhåller medel till den grundläggande försörjningen.

Kommittén föreslår vidare att *åldersgränsen* för rätt till barntillägg skall höjas så att tillägg kan utgå, inte som f. n. till dess barnet fyller 16 år, utan fram tills det uppnår 18 års ålder. Som skäl härför anför kommittén att det numera blivit allt vanligare att barn fortsätter att studera även sedan de uppnått 16 års ålder och att en 18-årsgräns gäller inom andra motsvarande områden, såsom för barnpension, bidragsförskott och den familjerättsliga underhållsskyldigheten.

Någon generell höjning av *nivån* för barntillägg finner kommittén inte påkallad. Däremot föreslår kommittén att oreducerat barntillägg fortsättningsvis skall utges med 26 % av basbeloppet för år räknat också i situationer där det samtidigt utgår barnpension till barnet. Nuvarande regel om sänkning av nivån till 10 % i dessa fall bör således avskaffas.

Ytterligare lägger kommittén fram förslag att ett helt barntillägg fortsättningsvis skall kunna utgå på samma gång till envar av barnets båda föräldrar, om de båda uppbär folkpension.

Nu gällande regel om *reducering av barntillägg* med hänsyn till den försäkrades tilläggspension ger den effekten att den som erhåller ATP av viss storlek missgynnas i förhållande till den som i stället för tilläggspension

uppbär pensionstillskott med samma belopp. Detta är en följd av att pensionstillskott i motsats till tilläggspension inte reducerar bartillägget. Regeln får också som konsekvens att det samtidigt görs en reduktion av två olika förmåner, bartillägg och pensionstillskott, med hänsyn till en och samma tilläggspension. Dessa olämpliga effekter, som kan sägas vara en indirekt följd av reformen om införande av dubbelt pensionstillskott för förtidspensionärer och av pensionstillskottens successiva tillväxt, bör enligt kommitténs mening nu undanröjas.

Kommitténs förslag innebär i detta hänseende att gränsen för när tilläggspensionen börjar reducera bartillägget höjs från ett halvt till ett basbelopp. Samtidigt skall dock avtrappningen av bartillägget med hänsyn till den försäkrades tilläggspension i vad den överstiger ett basbelopp ske snabbare än f. n. genom att det minskas krona för krona – och inte som nu med 50 %.

8 Vissa andra frågor

8.1 Inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka

Åt kommittén har anförtratts uppdraget att överväga frågan om inverkan av undantagande på pensionstillskott till änka. Nuvarande regler härvidlag innebär att pensionstillskott till änkepension och till ålders- och förtidspension åt änka reduceras med hänsyn, inte enbart till den faktiska tilläggspension i form av änkepension eller i form av ålders- eller förtidspension som änkan erhåller, utan även till den änkepension från tilläggspensioneringen som skulle ha utgått om den avlidne mannen under sin livstid inte hade varit omfattad av ett undantagande från ATP.

Enligt kommitténs uppfattning kan de nu gällande reglerna i vissa fall ge upphov till effekter som är mindre tillfredsställande. T. ex. kan en kvinna, som uppbär ålderspension med fullt pensionstillskott, riskera att efter mannens död förlora hela eller delar av pensionstillskottet utan att detta ersätts av något annat. Kommittén finner att, även om dagens regler framstår som i viss mån foljdriktiga, övervägande skäl ändå talar för att dessa regler ändras. Sådana förändringar kommer att bli av betydelse enbart under en övergångstid, eftersom undantagandeinstitutet kommer att försvinna på sikt och då även änkepensioneringen skall avvecklas enligt kommitténs förslag.

Enligt det förslag som kommittén lägger fram skall framdeles vid bestämmande av pensionstillskott till folkpension hänsyn inte tas till sådan tilläggspension som skulle ha utgivits om den avlidne mannen inte hade omfattats av undantagande. De nya reglerna skall avse pensionstillskott såväl till ålders- och förtidspension som till änkepension. Reglerna skall vidare gälla oberoende av om änkan själv lämnat samtycke till undantagandet eller inte. De bör träda i kraft samtidigt med de andra ändringar som kommittén redovisar förslag till i detta betänkande. De nya reglerna bör avse såväl fall där mannen avlider efter dessas ikraftträdande som situationer där dödsfallet inträffat dessförinnan.

8.2 Pensionstillskott vid övergång från förtidspension till ålderspension

Till kommittén har överlämnats frågan om att överväga bestämmelserna för rätten till pensionstillskott vid övergång från förtidspension till ålderspension. Enligt de nu gällande reglerna utges pensionstillskott med dubbelt så högt belopp till förtidspension som till ålderspension. Det extra pensionstillskott

som sålunda tillkommer förtidspensionär försvinner när vederbörande uppnår den allmänna pensionsåldern och förtidspensionen ersätts av ålderspension. I en motion till riksdagen har ifrågasatts en ändring av dessa regler med innebörd att det extra pensionstillskottet till förtidspensionär skulle utgå även efter det att pensionstagaren har uppnått 65 års ålder.

Kommittén finner att avgörande vikt alltså bör tillmätas de tankegångar som låg bakom reformen om införande av dubbelt pensionstillskott till förtidspensionärer. Syftet med förhöjningen var att de som invalidiserats såsom unga skulle få samma relativa inkomstutveckling som jämnåriga friska kamrater i den meningen att inkomsten skulle vara högre under den tid då familjebildning sker och då livsaktiviteterna är högre än på äldre dagar. Det extra pensionstillskottet borde därför inte utgå till ålderspension.

Att generellt låta alla som någon gång erhållit förtidspension få del av dubbelt pensionstillskott till ålderspension skulle enligt kommitténs uppfattning strida mot syftet bakom reformen. En ändring med sådan innebörd skulle bl. a. innebära att det skulle utges dubbelt pensionstillskott också till dem som först i hög ålder beviljats förtidspension.

Införande av en rätt för förtidspensionärer att behålla det extra pensionstillskottet även efter övergången till ålderspension skulle vidare leda till avsevärda kostnadsökningar. På ett fullfunktionsstadium kan en sådan åtgärd beräknas medföra ökade kostnader inom folkpensioneringen med drygt 1 000 milj. kr per år.

Kommittén har övervägt olika alternativa lösningar, t. ex. att ge tidigare förtidspensionärer rätt till delar av det extra pensionstillskottet i förhållande till det antal år varunder de uppburit förtidspension, men funnit samtliga dessa lösningar vara behäftade med sådana nackdelar att kommittén avvisat dem.

Enligt kommitténs mening bör insatser som tar sikte på de speciella problemen för de förtidspensionärer som invalidiserats eller eljest blivit arbetsoförmögna i unga år ges en mer selektiv utformning än vad som skulle bli fallet med en ordning enligt vilken alla tidigare förtidspensionärer skulle ges rätt till dubbelt pensionstillskott också till ålderspension. I den mån ytterligare ekonomiska resurser kan ställas till förfogande på detta område, bör dessa enligt kommitténs uppfattning i första hand tas i anspråk för olika åtgärder med syfte att underlätta situationen för unga handikappade m. fl. under deras aktiva tid, t. ex. insatser för att bereda dem arbete eller annan meningsfull sysselsättning.

Kommittén finner således att så starka skäl talar mot en ändring av reglerna för pensionstillskott i här behandlat avseende att kommittén inte anser sig böra framlägga något förslag härtill.

8.3 Handikappersättning till invandrare

Ytterligare behandlar kommittén spørsmålet om kvalifikationstiden för rätt till handikappersättning till invandrare, vilken fråga överlämnats till kommittén för övervägande. Nuvarande regler härför innebär att handikappersättning utgår till utlänning som är bosatt i Sverige under förutsättning att han bor här sedan minst fem år eller, om han är bosatt här sedan kortare tid, att han har varit normalt arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättnings tiden.

Dessa nu gällande regler trädde i kraft så sent som för ca två år sedan. De är utformade efter mönster av modernare socialförsäkringskonventioner på området. Kommittén finner det inte påkallat att redan nu genomföra en ändring av innebörd att kvalifikationstiden sänks. Erfarenheterna av de nya reglernas tillämpning bör avvaktas längre tid innan man överväger en sådan ändring.

9 Kostnadseffekter av kommitténs förslag

De olika förslag som kommittén lägger fram till förändringar av regler inom den allmänna försäkringen och inom arbetsskadeförsäkringen kan beräknas – med tillämpning av basbeloppet 17 300 kr – ge upphov till följande effekter i kostnadshänseende (avsnitt 14).

En jämförelse mellan kostnaderna för det föreslagna och för det nuvarande systemet för *familjepensionering* ger vid handen att det under de första tolv åren efter ikraftträdandet kan beräknas uppkomma ökade kostnader inom den allmänna pensioneringen. Denna kostnadsökning kan uppskattas uppgå till 74 milj. kr för ikraftträdandeåret och 199 milj. kr åtta år därefter. Den årliga kostnadsökningen sjunker sedan, och efter tolv år uppkommer kostnadsbesparingar. Den årliga kostnadsminskning som då inträder blir större för varje år fram till ca 50 år efter det nya systemets ikraftträdande. Kostnadsbesparingen per år i jämförelse med oförändrade regler för familjepension kan då beräknas uppgå till ca 6 450 milj. kr. Härav hänför sig ca 850 milj. kr till folkpensioneringen och ca 5 600 milj. kr till tilläggspensioneringen (avsnitt 9.3).

Kommitténs förslag till reformerat efterlevandestöd inom *arbetsskadeförsäkringen* kan beräknas ge upphov till mycket små – i princip försumbara – kostnadsökningar under de första åren efter ikraftträdandet. Redan efter ett fåtal år uppkommer emellertid kostnadsbesparingar i förhållande till vad som skulle bli fallet om nuvarande regler bibehålls oförändrade. På fullfunktionsstadiet efter ca 50 år kan förutses en minskning av årskostnaderna för livräntor åt efterlevande med belopp om ca 15 milj. kr. (avsnitt 10.5).

Förslaget om avveckling på sikt av *hustrutillägget* kan beräknas få mer påtagliga effekter i kostnadshänseende först fr. o. m. det femtonde året efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. I fullfunktion drygt 25 år efter ikraftträdandet uppkommer en kostnadsbesparing med ca 780 milj. kr för år räknat (avsnitt 11.6).

De olika förslag som kommittén lägger fram med avseende på *barntillägget* kan uppskattas få till följd omedelbart ökade kostnader med ca 55 milj. kr för år räknat (avsnitt 12.5.6).

Kommitténs förslag beträffande *rätten till pensionstillskott för änka efter avliden som omfattats av undantagande från ATP* kan beräknas medföra en kostnadsökning i storleksordningen 10–15 milj. kr för år (avsnitt 13.1).

De angivna kostnadsberäkningarna måste bedömas med försiktighet, bl. a. med hänsyn till den långa tidrymd framöver som de i många fall omspannar. Beräkningarna avser inte heller samtliga kostnadskonsekvenser av kommit-

téns förslag. T. ex. har inte gjorts beräkningar om effekterna på kostnaderna för bostadsstöd i olika former. Inte heller har konsekvenserna i skattehänseende beaktats. Det kan också förutses en viss överströmning från nuvarande änkepension och hustrutillägg till andra förmåner inom och utom den allmänna försäkringen. Några närmare uppgifter om kostnadseffekterna härav går inte att ange.

I tabell 4 redovisas en sammanställning av vissa av kostnadskonsekvenserna av kommitténs förslag.

Tabell 4 Sammanställning av vissa kostnadseffekter under perioden 1983–2030 av kommitténs olika förslag. Ökade (+) resp. minskade (–) kostnader för år vid basbeloppet 17 300 kr^a

Förslag avseende	Kostnadseffekter i förhållande till oförändrat regelsystem, milj. kr per år										
	1983	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030
Familjepensioneringen	+74	+188	+199	–6	–438	–995	–1 800	–3 067	–4 462	–5 676	–6 455
Arbetskadeförsäkringens efterlevandeskydd	–	–	–	–2	–7	–12	–12	–13	–14	–14	–15
Hustrutillägg	–	–	–14	–35	–304	–776	–780	–780	–780	–780	–780
Barn tillägg	+55	+55	+55	+55	+55	+55	+55	+55	+55	+55	+55
Pensionstillskott till änka	+15	+15	+12	+10	+8	+5	+3	–	–	–	–
Summa	+144	+258	+252	+22	–686	–1 723	–2 534	–3 805	–5 201	–6 415	–7 195

^a Tabellen redovisar inte alla kostnadskonsekvenser, t. ex. inte effekterna i skattehänseende eller i administrativt avseende. Inte heller redovisar tabellen beräknade ökade kostnader för bostadsstöd och på grund av överströmning till andra förmåner såsom förtidspension. Stora skilljaktigheter föreligger också mellan beräkningarnas inbördes exakthet. Därför måste sammanställningen bedömas med försiktighet och närmast ses som räkneexempel vilka illustrerar endast vissa kostnadskonsekvenser.

Kommittén räknar med att den föreslagna familjepensionsreformen ger upphov till en engångskostnad för *informationsinsatser* vilken kan uppskattas till ca 2 milj. kr. Vidare kan kommitténs olika förslag beräknas öka riksförsäkringsverkets *kostnader för administration* med dels en engångskostnad om ca 850 000 kr, dels ökade kostnader för löpande tillsyn av de maskinella rutinerna med ca 70 000 kr per år under 20 år framöver. De totala administrationskostnaderna för de allmänna försäkringskassorna kan beräknas vara oförändrade i förhållande till nuläget vid den tidpunkt då kommitténs olika förslag nått fullfunktionsstadiet. Under övergångstiden fram till dess tillkommer vissa kostnader för administration vilka ca 20 år efter ikraftträdandet totalt sett kan beräknas uppgå till drygt 2 milj. kr per år. De sjunker sedan successivt och är helt borta efter ytterligare ca 25 år. För utbildning av personalen vid försäkringskassorna kan beräknas uppkomma en engångskostnad om drygt 3 milj. kr. Ökade kostnader kan förutses också på grund av ökad måltillströmning till försäkringsdomstolarna.

Statens offentliga utredningar 1981

Kronologisk förteckning

1. HS 90: Hälsorisker. S.
 2. HS 90: Ohälsa och vårdutnyttjande. S.
 3. HS 90: Hälso- och sjukvård i internationellt perspektiv. S.
 4. HS 90: Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. S.
 5. Ny arbetstidslag. A.
 6. Översyn av lagen om församlingsstyrelse. Kn.
 7. Lag om vård av missbrukare i vissa fall. S.
 8. Översyn av sjölagen 1. Ju.
 9. Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. U.
 10. Datateknik i verkstadsindustrin. I.
 11. Datateknik i processindustrin. I.
 12. Inrikesflyget under 1980-talet. K.
 13. Närradio. U.
 14. Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. Kn.
 15. Grundlagsfrågor. Ju.
 16. Film och TV i barnens värld. U.
 17. Industrins datorisering. A.
 18. Minskat tobaksbruk. S.
 19. Översyn av radiolagen. U.
 20. Omprövning av samvetsklausulen. Kn.
 21. Internationellt patentsamarbete III. H.
 22. Sjukersättningsfrågor. S.
 23. Tekniska hjälpmedel för handikappade. U.
 24. Socialförsäkringens datorer. S.
 25. Bra daghem för små barn. S.
 26. Omsorger om vissa handikappade. S.
 27. Omsorger om vissa handikappade. Sammanfattning, lagförslag, specialmotiveringar. S.
 28. Turism och friluftsliv. Det centrala myndighetsansvaret. Jo.
 29. Forskningens framtid. U.
 30. Forskarutbildningens meritvärde. U.
 31. Avtalsvillkor mellan näringsidkare. Ju.
 32. Fluor i kariesförebyggande syfte. S.
 33. Effekter av investeringar utomlands. I.
 34. Fristående skolor för skolpliktiga elever. U.
 35. Sjukresor. S.
 36. Begravningsverksamheten. Kn.
 37. Företags obestånd II. B.
 38. Om hets mot folkgrupp. A.
 39. Svensk krigsmaterielexport. H.
 40. Prisreglering mot inflation? H.
 41. Prisreglering mot inflation? Bilagor 1–6. H.
 42. Prisreglering mot inflation? Bilagor 7–12. H.
 43. De internationella investeringarnas effekter. I.
 44. Löntagarna och kapitaltillväxten. Slutrapport. E.
 45. Nya medier – text-TV, teledata. U.
 46. Ändringar i förvaltningslagen. Ju.
 47. Hyresgästinflytande på målning och tapetsering. Bo.
 48. Telubaffären. Ju.
 49. Den svenska psalmboken. Band 1. Kn.
 50. Den svenska psalmboken. Band 2. Kn.
 51. Den svenska psalmboken. Band 3. Kn.
 52. Den svenska psalmboken. Band 4. Kn.
 53. Stockholms kommunala styrelse. Kn.
 54. Kooperativa företag. I.
 55. Video. U.
 56. Bibeln. Nya testamentet. U.
 57. Djurens hälso- och sjukvård. Jo.
 58. Samverkan vid uppgiftslämnande. B.
 59. Datateknik i industriproduktionen. I.
 60. Kooperationen i samhället. I.
 61. Familjepension. S.
 62. Familjepension. Sammanfattning. S.
-

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Översyn av sjölagen 1. [8]
Grundlagsfrågor. [15]
Avtalsvillkor mellan näringsidkare. [31]
Ändringar i förvaltningslagen. [46]
Telubaffären. [48]

Socialdepartementet

Hälsa- och sjukvård inför 90-talet. 1. Hälsorisker. [1] 2. Ohälsa och vårdutnyttjande. [2] 3. Hälsa- och sjukvård i internationellt perspektiv. [3] 4. Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. [4]
Lag om vård av missbrukare i vissa fall. [7]
Minskat tobaksbruk. [18]
Sjuksättningsfrågor. [22]
Socialförsäkringens datorer. [24]
Bra daghem för små barn. [25]
Omsorgskommittén. 1. Omsorger om vissa handikappade. [26]
2. Omsorger om vissa handikappade. Sammanfattning, lagförslag, specialmotiveringar. [27]
Fluor i kariesförebyggande syfte. [32]
Sjukresor. [35]
Pensionskommittén. 1. Familjepension. [61] 2. Familjepension. Sammanfattning. [62]

Kommunikationsdepartementet

Inrikesflyget under 1980-talet. [12]

Ekonomidepartementet

Löntagarna och kapitaltillväxten. Slutrapport. [44]

Budgetdepartementet

Företags obestånd II. [37]
Samverkan vid uppgiftslämnande. [58]

Utbildningsdepartementet

Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. [9]
Närradio. [13]
Film och TV i barnens värld. [16]
Översyn av radiolagen. [19]
Tekniska hjälpmedel för handikappade. [23]
Utredningen om forskningens och forskarutbildningens situation. 1. Forskningens framtid. [29] 2. Forskarutbildningens meritvärde. [30]
Fristående skolor för skolpliktiga elever. [34]
Nya medier – text-TV, teledata. [45]
Video. [55]
Bibeln. Nya testamentet. [56]

Jordbruksdepartementet

Turism och friluftsliv. Det centrala myndighetsansvaret. [28]
Djurens hälsa- och sjukvård. [57]

Handelsdepartementet

Internationellt patentsamarbete III. [21]
Svensk krigsmaterielexport. [39]
Prisregleringskommittén. 1. Prisreglering mot inflation? [40] 2. Prisreglering mot inflation? Bilagor 1–6. [41] 3. Prisreglering mot inflation? Bilagor 7–12. [42]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ny arbetstidslag. [5]
Industrins datorisering. [17]
Om hets mot folkgrupp. [38]

Bostadsdepartementet

Hyresgästinflytande på målning och tapetsering. [47]

Industridepartementet

Data- och elektronikkommittén. 1. Datateknik i verkstadsindustrin. [10] 2. Datateknik i processindustrin. [11] 3. Datateknik i industriproduktionen. [59]
Direktinvesteringskommittén. 1. Effekter av investeringar utomlands. [33] 2. De internationella investeringarnas effekter. [43]
Kooperationsutredningen. 1. Kooperativa företag. [54] 2. Kooperationen i samhället. [60]

Kommundepartementet

Översyn av lagen om församlingsstyrelse. [6]
Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. [14]
Omprövning av samvetsklausulen. [20]
Begravningsverksamheten. [36]
1969 års psalmbokkommitté. 1. Den svenska psalmboken. Band 1. [49] 2. Den svenska psalmboken. Band 2. [50] 3. Den svenska psalmboken. Band 3. [51] 4. Den svenska psalmboken. Band 4. [52]
Stockholms kommunala styrelse. [53]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-06465-0
ISSN 0375-250X